

Universiteit Antwerpen
Instituut voor Onderwijs- en Informatiewetenschappen

DE KWALITEIT VAN PESTBELEID OP BASISCHOLEN
Een casestudy van Antwerpse lagere scholen in een OVSG-context
Stephanie Valckx

Masterproef voorgelegd met het oog op het
behalen van de graad van master in de
Opleidings- en Onderwijswetenschappen

Promotor: prof. dr. G.Lauwers

VOORWOORD

Deze masterproef vormt het eindpunt van mijn opleiding als OOW'er. Met enthousiasme maar ook met enige nervositeit en onzekerheid vatte ik dit proces aan. Ik besef dat zonder de steun en hulp van een aantal mensen deze masterproef er niet gekomen was. Ik wil deze dan ook heel graag bedanken.

Als eerste wil ik graag de respondenten bedanken voor hun inzet en medewerking doorheen het proces. Zij hebben zowel documenten naar mij doorgestuurd als tijd vrij gemaakt voor een interview. Zonder deze kostbare informatie was ik niet in staat geweest om dit onderzoek uit te voeren.

Vervolgens wil ik graag mevrouw DeWilde van Sensoa en meneer Huybrechts van Algemeen onderwijsbeleid van de stad Antwerpen bedanken. Zij gaven mij nuttige informatie over hoe deze twee organisaties een rol van betekenis kunnen spelen in het opstellen van een pestbeleid.

Mevrouw Franquet wil ik bedanken voor het kritisch oog waarmee zij mijn masterproef las en de suggesties die zij deed ter verbetering. Tenslotte een extra dank voor mijn promotor prof.dr.G. Lauwers. Voor de hulp tijdens de afbakening van het onderwerp, voor de tips in verband met de literatuurstudie en keuze van methodologie, voor de steun tijdens de verwerking van de resultaten, kortom voor de houvast die mij werd geboden gedurende het ganse proces.

Stephanie Valckx

ABSTRACT

Deze masterproef wil verslag uitbrengen van een studie naar de kwaliteit van het geschreven pestbeleid in stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen. De literatuurstudie bestaat uit twee delen. Het eerste deel beschrijft het juridisch kader waarmee Vlaamse scholen rekening moeten houden in het uittekenen van een pestbeleid. Hier wordt duidelijk dat het Verdrag van de Rechten van het Kind een belangrijke bron voor normering terzake is. Daarentegen heeft Vlaanderen zelf geen wettelijk kader ontwikkeld dat inspeelt op deze materie. De vormgeving van het pestbeleid wordt veelal overgelaten aan plaatselijke initiatieven van scholen. Het tweede deel van de literatuurstudie bestaat uit wetenschappelijk onderzoek naar kenmerken van een 'goed pestbeleid'. Hierin wordt bovendien aangetoond dat een geschreven pestbeleid leidt tot een vermindering in pestincidenten.

Er wordt gekozen voor een casestudy van zeven lagere OVSG-scholen in de stad Antwerpen. In eerste instantie wordt een documentanalyse uitgevoerd van het geschreven pestbeleid van deze scholen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een bestaande criterialijst. In tweede instantie worden er vijf interviews besproken van directeurs of zorgcoördinatoren van de geselecteerde scholen.

Het onderzoek wijst uit dat niet alle Antwerpse scholen over een geschreven pestbeleid beschikken. In de onderzochte scholen varieert de kwaliteit ervan. De resultaten wijzen uit dat het pestbeleid vooral gezien wordt als een houvast om problemen aan te pakken. In de definiëring van pesten is er veel aandacht voor de gevolgen voor de slachtoffers, maar deze aandacht vertaalt zich niet in de praktijk, waar vooral gefocust wordt op de pester en het verbeteren van zijn gedrag. De leemtes situeren zich in het tegen gaan van racisme, ongewenst seksueel gedrag, cyberpesten, steaming en hate speech. Bovendien wordt er voor het opstellen van het pestbeleid weinig beroep gedaan op leerlingen, ouders of de gemeenschap. De onderzochte scholen geven wel aan bij wie kinderen terecht kunnen met hun problemen en volgen meestal stapsgewijze procedures. De onderzochte scholen voorzien niet in aangepaste strafprocedures voor pestgedrag. Alle scholen besteden veel aandacht aan preventieactiviteiten om pesten te voorkomen. De meerderheid van de onderzochte basisscholen heeft geen uitgebreid netwerk om het pesten aan te pakken.

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding	7
2.	Definitie van ‘pesten’	7
3.	Probleemstelling, doelstelling en onderzoeksvragen	8
4.	Literatuurstudie	9
4.1.	Het Verdrag van de Rechten van het Kind (hierna: VRK) en het juridisch kader op een veilige leeromgeving	9
4.2.	Pestbeleid	13
4.2.1	Aanleiding	13
4.2.2	Voorafgaande brainstorming	14
4.2.3	Initiatief - betrokkenen	14
4.2.4	Doelstellingen	15
4.2.5	Vorm	15
4.2.6	Inhoud	15
4.2.7	Belang van een positieve schoolcultuur	15
4.3	Conclusie	16
5.	Onderzoeksopzet en methodologie	17
5.1.	Typering van het onderzoeksprobleem	17
5.2.	Onderzoeksmethode	17
5.3.	Onderzoekstechnieken	18
5.3.1	Documentanalyse	18
5.3.2	Interviews	20
5.4.	Respondenten/steekproef	21
5.5.	Onderzoeksdesign	23
6.	Onderzoeksresultaten	23
6.1.	Documentanalyse	23
6.1.1.	Benaming – doelen	23
6.1.2	Definitie van pesten	24
6.1.3.	Melden van pestincidenten	25
6.1.4.	Reageren op pestincidenten	26
6.1.5.	Sancties	28
6.1.6.	Specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard	29
6.1.7.	Registreren van pestgedrag	29
6.1.8.	Communiceren	29
6.1.9.	Evalueren	29
6.1.10	Strategieën ter preventie van pesten	29
6.1.11	Netwerk van de school	30
6.2.	Interviews	31
6.2.1	Pesten en een geschreven pestbeleid	31

6.2.2	Aanleiding voor het schrijven van een pestbeleid _____	31
6.2.3	Meerwaarde van een geschreven pestbeleid _____	32
6.2.4	Opstellen van het beleid _____	32
6.2.5	Andere manieren om te werken aan het pestprobleem _____	32
6.2.6	Samenwerking met externe organisaties –aanmoediging vanuit stad Antwerpen _____	33
6.2.7	Ontbrekende vormen van pesten in het geschreven pestbeleid _____	34
6.2.8	Procedure- straf _____	34
6.2.9	Communicatie _____	35
6.2.10	Evaluatie _____	35
6.2.11	Nascholingsbeleid _____	36
6.2.12	Nieuwe leerkrachten _____	36
7.	Conclusies _____	37
8.	Discussie en voorstellen voor verder onderzoek uitwerking externe instellingen _____	39
8.1.	Discussie _____	39
8.2.	Uitbouwen van een netwerk _____	41
8.3.	Algemeen onderwijsbeleid Antwerpen – Baobab-projecten _____	41
8.4.	Sensoa – raamwerk seksuele en lichamelijke integriteit _____	41
8.5.	Vergelijkend onderzoek: pestbeleid in de Scandinavische landen _____	43

1. Inleiding

De school moet een geweldvrije zone zijn. Dit vereist onder meer het bestaan van een schoolbeleid dat personeel van de school verplicht tussen te komen, en dat werkt rond preventie. Ook al leveren scholen heel wat inspanningen om pesten bespreekbaar te maken en om een pestbeleid uit te werken, toch voelen – volgens het Kinderrechtencommissariaat (2011) – leerlingen zich vaak in de steek gelaten als ze het slachtoffer zijn van pesten. Kinderen en jongeren zoeken hulp buiten de school omdat ze het gevoel hebben dat de school ze niet ernstig neemt. Ze klagen dat de school geen gepaste oplossingen biedt. Het Kinderrechtencommissariaat (2011) stelt vast dat aan de basis van dat ongenoegen vaak een gebrekkige vorm van communicatie ligt doordat de school bij het zoeken naar antwoorden op het pestgedrag, erg weinig terugkoppelt naar het slachtoffer of te weinig opvolging en ondersteuning aanbiedt.

Volgens Deboutte (2008) worden 3 tot 8% van de jongeren gepest. Ongeveer 33% van alle leerlingen kreeg op school al eens te maken met minstens één vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Kinderen en jongeren krijgen vooral te maken met ongewenste lichamelijke aanrakingen, aanrakingen van geslachtsdelen en ongewenst kussen. Dat gebeurt voornamelijk door leeftijdsgenoten.¹ Volgens het Kinderrechtencommissariaat (2011) vergroot de impact van het pestprobleem zich, indien het pesten zich ook nog eens buiten de school verder zet op de bus of online. Deze laatste vaststelling wordt bovendien ondersteund door een studie van de Europese commissie (2009) naar online veiligheid.

2. Definitie van ‘pesten’

Pesten wordt in de literatuur veelvuldig gedefinieerd. Olweus (1993) definieert pesten als het herhaaldelijk en langdurig blootstaan aan negatieve handelingen. Deze definitie wordt vandaag in de literatuur nog als voldoende actueel beschouwd. Deboutte (2008) geeft een uitgebreidere beschrijving van het begrip pesten die gebaseerd is op definities van verschillende experts. “Er is sprake van pesten wanneer iemand langdurig en aanhoudend het slachtoffer is van gewelddadig gedrag van een of meer personen (fysisch, psychisch, sociaal, materieel). Dit gedrag heeft tot doel of gevolg dat het slachtoffer schade wordt toegebracht (kwetsen, ondermijnen, angstig maken...). Het slachtoffer kan zich meestal niet verdedigen (machtsonevenwicht). Als er al aanleiding toe wordt gegeven, dan nog staat die niet in verhouding tot wat het slachtoffer overkomt. Pestgedrag heeft in veel gevallen een sociale functie. Pesterijen gebeuren immers in een omgeving waar mensen elkaar vaker zien. Het vernederen of kwetsen van het slachtoffer drukt ook betekenissen uit naar de omgeving

¹ Een bevraging van 825 kinderen en jongeren in welke mate ze met geweld geconfronteerd worden op school, afgenomen door het Kinderrechtencommissariaat maakte duidelijk dat vooral vernedering hoog scoort (85% van de leerlingen is daar ooit al mee geconfronteerd waaronder 53% op minstens drie verschillende manieren). Na vernederingen krijgen kinderen en jongeren vooral te maken met fysieke agressie en bestraffing (73%). – vermeld in het jaarverslag 2010-2011 van het Kinderrechtencommissariaat.

(machtsverhouding, normen, omgangscode,...).”² Deze uitgebreide definitie wordt gehanteerd in de publicatie van het Vlaams Ministerie voor Onderwijs en Vorming.

Studies hebben gewezen op grote verschillen tussen scholen in eenzelfde land, stad en zelfs district. Er zijn voorbeelden van geweldvrije scholen in de meest gewelddadige districten (Hammarberg, 1997). Dit is een hoopgevend signaal. De school kan functioneren als een bijkomend stabiliteitspunt voor het kind, bovenop de familie. Schoolpersoneel draagt dus een grote verantwoordelijkheid in het zorgen voor een pestvrije omgeving voor alle kinderen.

3. Probleemstelling, doelstelling en onderzoeksvragen

In talrijke scholen worden vormingen rond pesten georganiseerd voor leerkrachten waarin nieuwe methodieken worden aangeleerd. Bovendien hebben volgens Deboutte (2009) de meeste scholen pestactieplannen en pestpreventieplannen. Toch blijkt dit niet voldoende. Veel ouders zijn wanhopig omdat scholen geen gepast antwoord geven op de pestproblematiek. Bovendien levert de overheid volgens Deboutte (2009) ook niet genoeg inspanningen. Hij erkent dat er een goed beleid is omtrent gelijke onderwijskansen maar dat bij de pestproblematiek deskundigheid ontbreekt. Hij vindt dat vergeleken met Europa, Vlaanderen te weinig doortastend is³.

Lambert, Scourfield, Smalley en Jones (2008) vonden een significant verband tussen het hebben van een duidelijke pestregeling en de frequentie van pestincidenten. De Vlaamse regelgeving legt geen expliciete verplichting op tot het uitschrijven van pestprotocollen of actieplannen. Uit gesprekken met ambtenaren bij het Ministerie van Onderwijs, meen ik te mogen afleiden dat Vlaamse lagere scholen over een grote zelfstandigheid beschikken in het uittekenen van hun beleid aangaande pesten. In sommige Europese landen, waaronder Nederland, bestaat er wel een expliciete regelgeving op pesten. De autonomie die Vlaamse scholen krijgen, heeft ook een keerzijde. Er is geen wettelijke controle over de gevolgde aanpak waardoor er zeer verschillende benaderingen kunnen verschijnen om pesten aan te pakken.

Het onderzoek beoogt na te gaan of het pestbeleid van lagere scholen effectief is. Hierover werd in Vlaanderen immers nog geen onderzoek gedaan. Het onderzoek gebeurt in een aantal stedelijke basisscholen in de stad Antwerpen. Daarbij wordt nagegaan welke scholen een formeel, geschreven pestbeleid hebben, en welke ‘good practices’ en mogelijke valkuilen bij de uitvoering ervan werden

² Deze definitie steunt op definities van vooraanstaande experts zoals Olweus, D., Greene, M.B., O’Moore, M., Roland, E. en Smith, P., Zie o.a. Greene, M.B. (2000), ‘Bullying and harassment in schools.’ In: Moser, R.S. and Franz, C.E., Editors; 2000. Shocking violence: Youth perpetrators and victims- A multidisciplinary perspective, Charles C. Thomas, Springfield, IL, 72-101.

³ Gegevens afkomstig uit interview met Guy Deboutte in het tijdschrift Weliswaar (2009)

vastgesteld. Tot slot wordt nagegaan of het pestbeleid van de scholen kadert in het streven van de school om een op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind gebaseerde school te worden.

Daartoe werd de hoofdonderzoeksvraag geformuleerd: wat is de kwaliteit van het geschreven pestbeleid in stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen?

Deze hoofdvraag werd beantwoord door gebruik te maken van de volgende deelvragen:

- (1) Worden de begrippen, acties en strategieën in verband met pesten die aangehaald worden in de criterialijst van Smith, Smith, Osborn & Samara (2008) vermeld in de geschreven pestbeleidsplannen van stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen?
- (2) Welke overeenkomsten zijn er in de geschreven pestbeleidsplannen van de scholen?
- (3) Waarin verschillen de geschreven pestbeleidsplannen van elkaar en zijn er 'leegtes' die moeten ingevuld worden?
- (4) Worden de geschreven pestbeleidsplannen ook effectief toegepast in de dagelijkse schoolpraktijk?
- (5) Respecteren de geschreven pestbeleidsplannen de rechten van het kind?

4. Literatuurstudie

De literatuurstudie bestaat uit twee delen.

In het eerste deel wordt een 'veilige leeromgeving' juridisch geëxpliciteerd. Er wordt onderzocht of de geldende wetgeving in Vlaanderen een veilige leeromgeving garandeert. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Het tweede deel behandelt de literatuur over een 'goed pestbeleid'. Het voornaamste hier is een beschrijving van elementen waaraan een pestbeleid moet beantwoorden wil het effectief zijn in het bestrijden van pestgedrag.

4.1. Het Verdrag van de Rechten van het Kind (hierna: VRK)⁴ en het juridisch kader op een veilige leeromgeving

“Het onderwijssysteem van Australië tracht een omgeving te voorzien waarin studenten op een veilige en comfortabele manier kunnen leren, vrij van angst, verbaal of psychisch misbruik.” (Mansouri & Jenkins, 2010). “De wetgevende macht van Colorado creëerde een wet die zegt dat elke school een veiligheidsplan moet bezitten voor een veilige school” (Elliott, Grady, Heys, Ntepp & Williams, 2002). Op 17 juni 2008 doet het kabinet van de Vlaams minister van onderwijs volgende persmededeling: “Vandaag ondertekende de vier onderwijsverstrekkers, in aanwezigheid van minister

⁴ Voor een uitgebreide studie, zie: Pinheiro, P. S., 'Chapter 4. Violence against children in schools and educational settings', *World Report on Violence Against Children*, p. 109-157 <http://www.unviolencestudy.org/>

Vandenbroucke, 'de gemeenschappelijke verklaring inzake de integratie van welzijn in het onderwijs en de opleidingen van de Vlaamse gemeenschap'.⁵

Scholen, gemeenschappen, ouders en studenten van over de hele wereld zijn het erover eens dat scholen een veilige plaats moeten zijn waar kinderen met een gerust gevoel kunnen leren. Wereldwijd zijn er wetten opgericht om een veilige leeromgeving te garanderen aan kinderen. Deze wetten zijn enkel effectief als ze ook op een correcte manier begrepen en geïnterpreteerd worden. Scholen moeten deze wetten kennen en toepassen in hun beleid, doen ze dit niet dan riskeren ze een reeks contraproductieve maatregelen te nemen die in strijd zijn met de wet. In dit eerste deel van de literatuurstudie worden de wettelijke bepalingen waarmee Vlaamse scholen rekening moeten houden in het bepalen van hun pestbeleid, op een rijtje gezet.

Het uitwerken van een pestbeleid zou moeten steunen op de algemene beginselen neergelegd in het VRK.⁶

Een aantal artikels verwijzen rechtsreeks naar een geweldloze en veilige leeromgeving.

Artikel 28 VKR bepaalt dat scholen discipline moeten handhaven op een manier die verenigbaar is met de menselijke waardigheid van het kind en die in overeenstemming is met de rest van het Verdrag. Artikel 29 VKR verplicht Staten bij het uitwerken van hun onderwijsbeleid rekening te houden met de volgende doelstellingen: het ondersteunen van het kind in de ontwikkeling van het volledig potentieel van zijn/haar persoonlijkheid, talenten, mentale en fysieke mogelijkheden; het ontwikkelen van respect voor de mensenrechten en fundamentele vrijheden; het aanleren van respect voor de afkomst van het kind - ouders, culturele identiteit, taal en nationale waarden - maar ook voor andere beschavingen, het voorbereiden van het kind op een verantwoord leven in een vrije maatschappij, in de geest van begrip, vrede, tolerantie, gelijkheid van geslacht en vriendschap tussen alle mensen, en respect voor de natuurlijke omgeving van de school.

Artikel 19 VKR verplicht de Staten kinderen te beschermen tegen alle vormen van fysiek of mentaal geweld, letsel, misbruik of mishandeling met inbegrip van seksueel misbruik. Bescherming tegen ongewenst seksueel gedrag wordt bovendien nog eens uitdrukkelijk vermeld in artikel 34.

Deze bepalingen, die specifiek op onderwijs betrekking hebben, moeten geïnterpreteerd en uitgewerkt worden met respect voor de algemene principes in het VRK.

Het niet-discriminatieprincipe in artikel 2 VKR bepaalt dat elk kind gelijke rechten heeft ongeacht ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of

⁵ Persmededeling Kabinet Vlaams minister van Onderwijs en Vorming (2008). *Onderwijsverstrekkers werken aan veilig onderwijs voor leerlingen en personeel*. Opgehaald op 17 november 2011, van <http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2008p/0617-veiligheid.htm>

⁶ Lauwers, G., 'De doorwerking van het VRK bij het verstrekken van kennis en het aanleren van vaardigheden en attitudes in school en de betekenis ervan bij de opleiding van onderwijzers'; Mieke Verheyde, De betekenis van het VN-Kinderrechtenverdrag voor het onderwijs, T.O.R.B., 2006-2007, 2-3-4

maatschappelijke afkomst, welstand, handicap, geboorte of andere omstandigheid van het kind of zijn of haar ouders.

Artikel 3 VKR inzake het belang van het kind, stelt dat bij het nemen van maatregelen, het belang van het kind niet uit het oog verloren mag worden.

Artikel 6 VKR op het recht op leven en ontwikkeling, heeft betrekking op zowel fysieke gezondheid als op de mentale, emotionele, cognitieve, sociale en culturele ontwikkeling. Dit artikel is van bijzonder belang in het beleid rond pesten, omdat pesten de mentale en emotionele ontwikkeling van het kind in gevaar brengt.

Op grond van artikel 12 moet het kind de kans krijgen om in zaken die het aanbelangen zijn/haar mening te geven, waarbij aan die mening, rekening houdende met de leeftijd en maturiteit van het kind, gepaste aandacht moet worden gegeven.

Het VN Comité van de Rechten van het Kind⁷ heeft herhaaldelijk aangedrongen op de noodzaak dat scholen respect opbrengen voor de rechten van het kind door enerzijds te werken op grond van democratische principes en anderzijds door gebruik te maken van gepaste onderwijsmethoden en gedragscodes. Het pestbeleid kan de vorm aannemen van een gedragscode die opgesteld moet worden met respect voor de rechten van het kind.

Daarnaast benadrukt het Comité de noodzaak dat kinderen op een geweldloze manier conflicten leren oplossen. De school moet hen voldoende tools aanreiken om dit te kunnen verwezenlijken.

Daarom moeten scholen een actieplan ontwikkelen en implementeren waarbij de leerlingen betrokken worden, zowel bij de opmaak als bij de implementatie van het plan. Daarnaast is het ook wenselijk om de ouders en de gemeenschap erbij te betrekken (Hammarberg, 1997).

Het recht op onderwijs houdt bijgevolg meer in dan enkel het recht op onderricht. Veel aandacht moet worden gegeven aan de waardigheid van het kind, de bescherming van het kind tegen onrecht. Bij de onderwijsdoelen neemt de persoonlijke ontwikkeling van het kind een belangrijke plaats in. Dit kan enkel gerealiseerd worden als het kind zich goed voelt op school. Begrip, vrede, verdraagzaamheid moeten bijgebracht worden aan alle leerlingen. Deze factoren maken het nodig dat scholen krachtdadig optreden tegen pesten. Indien pesten getolereerd wordt, zullen de doelstellingen van het onderwijs niet bereikt kunnen worden en worden de rechten van het betrokken kind geschonden.

Op grond van deze bepalingen, zou het pestbeleid van scholen een antwoord moeten geven op de volgende vragen.

- Promoot de school tolerantie en verdraagzaamheid onder de leerlingen?
- Wordt het beleid inzake bestraffing van leerlingen voor alle leerlingen even consequent toegepast?

⁷ Voor de verslagen, zie: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/>

- Wordt er aandacht besteed aan pestvormen die te maken hebben met het viseren van bepaalde minderheidsgroepen?
- Kan de school een veilige en gezonde leeromgeving waarborgen?
- Is het pestbeleid ontwikkeld ‘in het belang van het kind’?
- Is het pestbeleid ‘kindvriendelijk’?
- Is er voldoende toezicht op het correct uitvoeren van het pestbeleid?
- Geeft het pestbeleid een antwoord op situaties die bedreigend zijn voor de fysieke gezondheid, als voor mentale, emotionele, cognitieve, sociale en culturele ontwikkeling van het kind?
- Moedigt de school de ontwikkeling van de persoonlijkheid, talenten en mogelijkheden van het kind aan tot het ‘volledig potentieel’?
- Werden de kinderen betrokken bij het opstellen van het pestbeleid?
- Moedigt de school kritisch denken aan bij de leerlingen?

Naast het VRK, is ook het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens (hierna: EVRM) van belang. Het EVRM heeft directe werking in België en kan dus ingeroepen worden voor de rechtbanken. Van bijzonder belang zijn artikel 3⁸ en artikel 14⁹. Deze artikels gaan respectievelijk over het verbod op folterpraktijken en het verbod op discriminatie. Protocol Nr 1 EVRM geeft hierop nog enkele aanvullingen die eveneens van belang zijn om als school in het achterhoofd te houden. Voornamelijk de bescherming van eigendommen van de leerlingen moet ook in een school gewaarborgd worden.

Daarnaast bevat de Belgische grondwet een aantal artikels waaruit men kan afleiden dat elk kind recht heeft op onderwijs en dat de school ervoor moet zorgen dat dit in een positieve sfeer verloopt die de ontwikkeling van het kind niet aantast: artikel 22 bis¹⁰, en artikel 24 §3¹¹. Het recht op onderwijs met eerbiediging van morele, lichamelijke, geestelijke en seksuele integriteit van het kind staat hierin centraal.

Tot slot legt het decreet basisonderwijs¹² vast welke onderwerpen verplicht moeten geregeld worden in het schoolreglement. Daaronder valt het orde-en tuchtreglement. Daarin kunnen de sancties voor ongewenst gedrag op school zoals geweld en agressie expliciet worden vermeld. Het decreet maakt geen melding van een verplicht pestbeleid in het schoolreglement. Bijgevolg hebben basisscholen veel vrijheid in het uitwerken van maatregelen tegen pesten.

⁸ Artikel 3 EVRM

⁹ Artikel 14 EVRM

¹⁰ Artikel 22 bis GW

¹¹ Artikel 24 § 3 GW

¹² Artikel 37 §3 Decreet basisonderwijs, 25 februari 1997, B.S. 17-04-1997

Het decreet betreffende gelijke onderwijskansen waarborgt een vrije keuze van onderwijs voor Vlaamse leerlingen. Dit is een recht van de Vlaamse bevolking waarmee scholen rekening moeten houden.

In 2007 werd er een wet opgesteld met als doelstelling de psychosociale belasting op het werk tegen te gaan. In deze wet wordt er aandacht gegeven aan het tegengaan van geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag. De wet richt zich tot personen in ondergeschikt verband. Met uitzondering van stagiairs, worden leerlingen dus niet beschermd door deze wet.¹³

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming geen specifieke regelgeving omtrent een veilige leeromgeving voorziet. De zorg voor een veilige, pestvrije leeromgeving wordt overgelaten aan plaatselijke schoolinitiatieven in samenwerking met CLB's. Vlaamse scholen bezitten een grote autonomie aangaande het pestbeleid.

4.2. Pestbeleid

Uit onderzoek van Glover, Cartwright, Gough en Johnson (1998) blijkt dat een goed ontwikkeld pestbeleid dat op een consequente wijze wordt toegepast, zorgt voor een substantiële daling van ernstige pestincidenten op school.

Slee en Mohyla (2007) ontdekten dat het hebben van een pestbeleid, dat is opgesteld samen met ouders en de gemeenschap, enorme verbeteringen teweeg brengt in het omgaan met pestincidenten. Leerlingen weten beter bij wie ze terecht kunnen als ze problemen ervaren en voelen zich hierdoor beter op school.

Deze voorbeelden tonen op een wetenschappelijke manier aan dat een pestbeleid een cruciale factor is in het goed omgaan met pestgedrag. De implementatie van beleid is natuurlijk van vitaal belang, maar het beleid moet in de eerste plaats duidelijk en begrijpelijk geformuleerd worden (Smith et al., 2007). Dit biedt voldoende reden om na te gaan wat verstaan wordt onder 'een goed pestbeleid'.

4.2.1 Aanleiding

Verschillende aanleidingen kunnen de basis vormen voor het opstellen van een pestbeleid. Een school kan de behoefte voelen om een ethische gedragscode te ontwikkelen. Dit is een code waar zowel leerlingen als leerkrachten zich aan moeten houden om een veilige leeromgeving te creëren. Op deze manier gaan scholen proactief werken, ze proberen incidenten te voorkomen door het opstellen van richtlijnen voor goed gedrag (Glover et al., 1998). De code kan vertaald worden in verschillende vormen. Stephens (1994) heeft het over veiligheidsplannen en procedures voor zero-tolerance terwijl Dusenbury, Falco, Lake, Branigan en Bosworth (1997) het hebben over crisisinterventieplannen. Uit deze onderzoeken is de belangrijkheid gebleken van administratieve codes. In eerste instantie zal het aantal rapporteringen stijgen als gevolg van het toegenomen vertrouwen van leerlingen om het pestgedrag te melden. Daarna zal het aantal ernstige pestincidenten dalen (Smith et al., 2007).

¹³ Limits (2009). *Preventieplan voor leerlingen ter voorkoming van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag*.

Anderzijds kan het ontwikkelen van een pestbeleid een antwoord vormen op externe druk. Scholen moeten in het opstellen van hun beleid rekening houden met de geldende wetgeving in hun land. Het is mogelijk dat er nieuwe wetten ontwikkeld worden die aanpassingen vereisen in het beleid van een school. Scholen hebben in dit geval geen keuze, ze worden verplicht deze toe te passen. Maar vanuit wetgeving kan ook een indirecte druk vloeien. Scholen kunnen uitgedaagd worden om na te denken over de attitude die ze willen aannemen ten opzichte van pestgedrag. Scholen voelen deze externe druk de laatste tijd toenemen door de stijgende aandacht voor pestincidenten in de media (Glover et al. 1998).

4.2.2 Voorafgaande brainstorming

Vooraleer scholen een pestbeleid ontwikkelen moeten ze nadenken over wat ze met hun interventies willen bereiken. In de literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen ‘interventies van eerste orde’ en ‘interventies van tweede orde’ (Slee et al., 2007).

‘Interventies van eerste orde’ gaan leerlingen die in een pestincident betrokken zijn proberen te helpen. De pester wordt beschouwd als een leerling waarvan het gedrag verandert moet worden, men tracht hem/haar nieuwe vaardigheden aan te leren. De gepeste daarentegen moet beschermd worden. Deze zienswijze kan effectief zijn maar in de meeste gevallen volstaat dit niet om het pestgedrag op scholen substantieel te laten dalen. Hiervoor zijn ‘interventies van tweede orde’ noodzakelijk. De school gaat hierbij zichzelf in vraag stellen. De procedures die de strijd met pestgedrag moeten aangaan, worden kritisch onderzocht. In plaats van het probleem individueel aan te pakken, gaat er aandacht gegeven worden aan relaties, rollen, interacties en communicatie in het systeem dat pesten gaat aanmoedigen of belemmeren (Slee et al., 2007).

4.2.3 Initiatief - betrokkenen

Stone (1995) toont aan dat de vraag naar de initiatiefnemer tot het ontwikkelen van het pestbeleid van belang is. Om participatie te bevorderen raadt hij een bottom-up aanpak aan. Dit schept ook de meeste verwachtingen bij de betrokkenen. In het onderzoek van Glover e.a. (1998) wordt echter duidelijk dat in veel gevallen enkel de directeur aan de basis van het pestbeleid ligt.

Input van leerlingen, ouders en gemeenschap zorgt voor een meer compleet en veelzijdig pestbeleid (Elliott et al., 2002). Dit zorgt voor meer begrip van fundamentele begrippen bij zowel personeel als bij leerlingen. Indien leerlingen het initiatief nemen tot het opstellen van een pestbeleid, dan is steun en aanmoediging van leerkrachten fundamenteel voor verdere ontwikkeling. Hammarberg (1997) deelt deze mening: “Een school zou een actieplan tegen geweld moeten hebben waarbij leerlingen betrokken worden bij het maken en het implementeren van dit plan. Bovendien zou het goed zijn om ouders en gemeenschap hierbij ook te betrekken om de effectiviteit van het plan te vergroten.”

4.2.4 Doelstellingen

Willms (1992) somt verschillende doelen op die een goed pestbeleid moet vervullen. Ten eerste moet uit het beleid afgeleid kunnen worden wat de school doet om pesten tegen te gaan en waarom het kiest voor deze activiteiten. Ten tweede dient het als een communicatiemiddel om de praktijken in de school te verduidelijken. Ten derde wordt het gebruikt om vooruitgang te monitoren.

4.2.5 Vorm

Het is van groot belang dat een pestbeleid in geschreven vorm aanwezig is. Als dit niet het geval is, ontstaat het risico op verwarring. Zo kunnen er verschillende interpretaties ontstaan van het beleid, wat nefast is voor het omgaan met pestincidenten. Het geschreven document moet de doelen omschrijven in een taal die begrijpelijk is voor leerlingen en alle mensen die betrokken zijn bij de werking van de school (Glover et al., 1998).

Het pestbeleid kan bestaan uit een apart document of het kan geïntegreerd worden in een algemeen schoolbeleid. Beide opties zijn acceptabel volgens Smith e.a. (2008).

4.2.6 Inhoud

Scholen vertrekken vanuit enkele algemene principes om hun specifiek beleid te maken. In het onderzoek van Glover e.a. (1998) benoemen scholen de volgende elementen als belangrijk: respect voor elkaar, samenwerken, rechten van elk individu, erkennen tot gelijke kansen, enzovoort. Deze dienen dan als een basis van waaruit een pestbeleid groeit.

Concreet moet een pestbeleid volgens Smith e.a. (2008) antwoord geven op een aantal vragen: Hoe wordt pesten gedefinieerd? Aan wie moeten leerlingen het pestgedrag melden? Hoe moet er gereageerd worden op pestincidenten? Wordt er aan registratie gedaan en op welke manier? Hoe wordt er gecommuniceerd aangaande het pestbeleid? Gebeuren er evaluaties van het gevolgde pestbeleid? Worden er strategieën ondernomen ter preventie van pesten? Bovendien toont dit onderzoek aan dat scholen in hun beleid soms blijf geven van extra activiteiten die ondernomen worden om leerlingen maturiteit bij te brengen. Dit houdt onder meer in dat leerkrachten tijdens hun lessen het thema pesten niet uit de weg gaan. Er worden linken gezocht met vakgebieden om het thema bespreekbaar te maken. Sommige scholen doen beroep op externe sprekers, rollenspelen of video's om het thema extra te belichten.

4.2.7 Belang van een positieve schoolcultuur

De cultuur van een school speelt een niet te onderschatten rol in het bestrijden van pesten. Heerst er in de school een duidelijke anti-pest houding dan heeft dit een positieve invloed op het gewenste gedrag van leerlingen.

Glover e.a. (1998) maakt het onderscheid tussen scholen met een open versus een gesloten cultuur. In een open cultuur worden doelen zeer openlijk gecommuniceerd. Het pestbeleid heeft hier een

openbaar karakter en is bij gevolg voor iedereen toegankelijk. Scholen werken hier bijvoorbeeld met posters die leerlingen en leerkrachten eraan moeten herinneren dat iedereen gelijk behandeld moet worden. Het zijn deze scholen die overwegend opteren om hun basisprincipes te laten ontwikkelen door een samenwerkingsverband tussen directie, personeel en ouders. Deze openheid contrasteert met een andere schoolcultuur die meer gesloten is. Samenwerking wordt hier niet nagestreefd, integendeel wetten en regels worden eerder opgelegd van bovenaf. Gevolg van deze schoolcultuur is een niet altijd even duidelijk beleid. De principes worden niet gezamenlijk gedefinieerd waardoor er onbegrip kan ontstaan. Deze cultuur heeft dus een negatieve uitwerking op het bestrijden van pestgedrag.

4.3 Conclusie

Het juridisch kader laat zien dat vooral het Verdrag van de Rechten van het Kind een omvangrijke bron is van regels waarmee een school rekening moet houden bij het opstellen van een pestbeleid. Daarentegen heeft Vlaanderen zelf geen wettelijk kader ontwikkeld dat inspeelt op deze materie. De vormgeving van het pestbeleid wordt veelal overgelaten aan plaatselijke initiatieven van scholen. Literatuur toont aan dat een pestbeleid dat in geschreven vorm aanwezig is, leidt tot een vermindering in pestincidenten. Interventies die scholen toepassen kunnen onderverdeeld worden in twee soorten: interventies van eerste orde gaan een reactief beleid voeren dat gericht is op verandering van gedrag bij individuen, terwijl interventies van tweede orde meer proactief gaan werken en op een structurele manier het pestprobleem trachten aan te pakken. Literatuur toont aan dat betrokkenheid van leerlingen, leerkrachten, ouders en zelfs de gemeenschap een positieve invloed uitoefenen op de effectiviteit van het pestbeleid. Er worden een aantal inhoudelijke suggesties die nuttig blijken in een geschreven pestbeleid: definiëring van begrippen, meldpunten, reactie, registratie, communicatie, evaluatie en preventie. Niet alleen het geschreven pestbeleid heeft een beperkende invloed op pestgedrag, ook de schoolcultuur speelt hierbij een rol. Een open schoolcultuur waarbij doelen zeer toegankelijk worden gecommuniceerd is hierbij nastrevenswaardig.

5. Onderzoeksopzet en methodologie

5.1. Typering van het onderzoeksprobleem

Er zijn geen eerdere onderzoeken uitgevoerd naar kwaliteit van het pestbeleid in Antwerpse basisscholen, het is een nieuw onderzoeksonderwerp. Het hoofddoel is een verkennend onderzoek naar de kwaliteit van het geschreven pestbeleid in zeven stedelijke scholen van het basisonderwijs in Antwerpen. Deze studie dient als verkenning van het onderwerp, wat mogelijk kan fungeren als basis van waaruit verder onderzoek mogelijk is. Dit wordt dan ook best benaderd vanuit een beschrijvende invalshoek. Maar het onderzoek is niet louter beschrijvend. Er wordt een koppeling gemaakt met de praktijk. Er wordt namelijk onderzocht of de bevindingen uit het eerste onderzoeksdeel overeenkomen met de dagelijkse praktijk in de onderzochte scholen. Daarbij worden aanbevelingen geformuleerd voor een beter op het VRK gebaseerd pestbeleid.

Concreet vertaald zich dit in een reeks vragen naar de kwaliteit van het geschreven pestbeleid in stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen:

- Worden de begrippen, acties en strategieën in verband met pesten die aangehaald worden in de criterialijst van Smith, Smith, Osborn & Samara (2008) vermeld in de geschreven pestbeleidsplannen van stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen?
- Welke overeenkomsten zijn er in de geschreven pestbeleidsplannen van de scholen?
- Waarin verschillen de geschreven pestbeleidsplannen van elkaar en zijn er ‘leegtes’ die moeten ingevuld worden?
- Worden de geschreven pestbeleidsplannen ook effectief toegepast in de dagelijkse schoolpraktijk?
- Respecteren de geschreven pestbeleidsplannen de rechten van het kind?

5.2. Onderzoeksmethode

Dit onderzoek heeft een kwalitatieve insteek. De diversiteit van het beleid rond pesten wordt onderzocht om op deze manier lessen te kunnen trekken uit het bestaande. Er is aandacht voor gelijkenissen en verschillen tussen de verschillende pestaanpakken op detailniveau. Er wordt getracht om het pestbeleid van de scholen diepgaand te bespreken. Er worden relatief weinig cases betrokken in het onderzoek, maar deze leveren wel veel informatie op per case (Creswell, 2003). Doordat deze studie een sterk kwalitatief en explorerend karakter heeft, maak ik geen gebruik van statische analyses. De onderzoeksfocus is niet gericht op het veralgemenen van de bevindingen.

5.3. Onderzoekstechnieken

5.3.1 Documentanalyse

Het eerste deel van het onderzoek bestaat uit een documentanalyse. Documenten kunnen waardevolle informatiedragers zijn rond het beleid dat scholen (willen) voeren. Een bijkomend voordeel is het feit dat documenten niet ‘geproduceerd’ zijn voor het onderzoek maar al eerder bestonden. De documenten zorgen er ook voor dat dit deel van het onderzoek gemakkelijk te repliceren is door een andere onderzoeker. Er bestaan ook gevaren in verband met een documentanalyse. Er is geen direct contact met de onderzoekseenheden en er wordt mogelijk te weinig rekening gehouden met de context waarin de documenten zijn opgesteld (Reulink en Lindeman, 2005). Door in en tweede fase van het onderzoek gebruik te maken van interviews wordt getracht deze gevaren te minimaliseren.

Dit eerste onderzoeksluik wil een beeld schetsen van de bestaande kwaliteit van geschreven pestbeleid in zeven Antwerpse lagere scholen. Hiervoor wordt er gebruik gemaakt van een criterialijst, die te vinden is in bijlage 3. Deze is gebaseerd op een bestaande criterialijst van Smith e.a. (2008). De lijst is verdeeld in tien onderdelen die elk een andere facet van het pestbeleid belichten:

- definitie van pesten
- melden van pestincidenten
- reageren op pestincidenten-procedure
- sancties
- specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard
- registreren van pestgedrag
- evalueren
- communiceren
- strategieën ter preventie van pesten
- netwerk van de school

De criterialijst werd eerst en vooral uitgebreid door enkele inleidende vragen die nagaan in welke mate basisscholen maatregelen tegen pesten opnemen in hun beleid. Concreet wordt er nagegaan in **welke documenten** deze maatregelen zijn opgenomen en wat de aangegeven **doelstellingen** zijn van dit beleid.

De oorspronkelijke criterialijst start met het onderdeel ‘**definitie van pestend gedrag**’. Hiermee wordt onderzocht hoe basisscholen pesten definiëren. Er wordt nagegaan welke vormen van pesten in het beleid onderscheiden worden. Deze afdeling wordt behouden maar er worden enkele wijzigingen in aangebracht. De vraag naar een onderscheid tussen pesten en ander agressief gedrag wordt geschrapt, terwijl de vraag of ‘hate speech’ wordt vermeld, wordt bijgevoegd. Deze vorm van pesten moet volgens de literatuur aandacht krijgen in de school omdat het desastreuze gevolgen kan hebben. Fiscus en Pollack (2000) zeggen hierover dat ouders en scholen moeten vechten tegen haatspraak en haatpropaganda: “Haat kwetst individuen en creëert angst in de klas en in het schoolsysteem wat destructieve gevolgen kan hebben voor het leren.” Bovendien meldt het Interventieplan ter

bescherming van leerlingen tegen geweld, pesten en ongewenste seksueel gedrag op school (Limits, 2009) dat het uiten van dreigende taal en het gebruik van scheldwoorden en kwetsende opmerkingen ook als een vorm van ongewenst gedrag beschouwd wordt. Om die reden werd aangenomen dat ‘hate speech’ een belangrijke vorm van pesten is die opgenomen moet worden in de criterialijst. Het doel van deze afdeling is een overzicht te krijgen van die vormen van pesten die veel voorkomen in het pestbeleid en anderzijds leemten te kunnen ontdekken van vormen die niet of weinig voorkomen.

Het tweede onderdeel wordt benoemd met de titel **‘melden van pestincidenten’**. In dit onderdeel wordt onderzocht waar verschillende partijen (slachtoffers, medeleerlingen en ouders) terecht kunnen met hun klachten. Bovendien tracht deze afdeling te verduidelijken of de school leerlingen aanmoedigt om pestgedrag te melden. Dit doet het door enerzijds na te gaan of leerlingen gewezen worden op het belang van het melden van pestgedrag en anderzijds door de vraag te stellen of leerlingen aangeleerd worden om een aangifte te doen.

‘Reageren op pestincidenten – procedure’ is het derde onderdeel van de criterialijst. Centrale vraag is wat er gebeurt na een aangifte van pestgedrag. Worden de verantwoordelijkheden van verschillende actoren beschreven? De actoren die nader bekeken worden zijn leerkrachten, ouders, leerlingen, ander personeel (zorgleerkrachten, middagbewakers,...). Er wordt nagegaan of het pestbeleid melding maakt van een ondersteuning en begeleiding van zowel de slachtoffers van pestgedrag als de pesters zelf.

Het vierde onderdeel gaat na welke **‘sancties’** er mogelijk verbonden worden aan het pestgedrag. Er wordt nagegaan of de sancties aangepast worden aan het type incident dat zich heeft voorgedaan, of er disciplinaire maatregelen ondernomen worden, of er follow-upactiviteiten georganiseerd worden om de effectiviteit van de sancties na te gaan en of het beleid aangepast wordt als blijkt dat het pesten blijft aanhouden na de sancties. Er wordt getracht om op deze manier na te gaan of het strafbeleid eerder een algemene verplichting is die als vanzelfsprekend wordt toegepast of dat het gaat om acties die situatieafhankelijk zijn en kritisch bekeken worden.

Het tweede, derde en vierde onderdeel kunnen aan elkaar gekoppeld worden in de conclusies door na te gaan of alle vormen van pesten die onderscheiden worden in de eerste afdeling, ook gekoppeld worden aan een aangepaste procedure en straf. Met andere woorden onderzoeken of het beleid eerder theoretisch blijft of zich echt richt op effectieve vormen van pesten.

Het zesde onderdeel is het **‘registreren van pestgedrag’**. Hierin wordt nagegaan of de meldingen van pesten geregistreerd worden en wie hiervoor verantwoordelijk is. Er wordt daarmee getracht te onderzoeken of het voorkomen van pestgedrag systematisch wordt vastgelegd of de behandeling eerder occasioneel gebeurt. Deze registratie kan belangrijk zijn in het kader van de evaluatie van het beleid. De registratie kan namelijk dienen als input van gegevens om het beleid te evalueren.

Het zevende onderdeel handelt over de ‘**evaluatie**’ van het beleid. Er wordt nagegaan of het beleid op geregelde tijdstippen geëvalueerd en geüpdatet wordt.

Het achtste onderdeel heeft als titel ‘**communiceren**’. Deze afdeling heeft twee focussen. Ten eerste wordt onderzocht of er inspraak was bij het opstellen van het pestbeleid door ouders en/of leerlingen. Ten tweede wordt de communicatie van het beleid bekeken.

Het negende onderdeel bevat vragen naar de ‘**strategieën ter preventie van pesten**’. Het richt zich vooral op acties die de school kan ondernemen om pesten te voorkomen zoals ondersteunen van peer support, samenwerking, inclusieactiviteiten enzovoort. Deze laatste afdeling werd aangevuld met de vraag naar herstelgerichte activiteiten. Dit vindt zijn oorsprong in de bundel ‘Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid’ (Deboutte, 2008) waarnaar de Vlaamse overheid veelvuldig verwijst in de aanpak tegen pesten. Deze bundel legt de nadruk op HERGO¹⁴ activiteiten om negatief gedrag niet te laten escaleren door bijvoorbeeld een vertrouwensleerling aan te duiden of een no-blame aanpak te hanteren.

Het tiende onderdeel bekijkt het ‘**netwerk van de school**’ van dichterbij. De school kan zowel een beroep doen op organisaties om een pestbeleid te ontwikkelen als om dit beleid succesvol uit te voeren. Als laatste wordt hierbij onderzocht of er melding gemaakt wordt van tussenkomsten door politie.

Aan het einde van de criterialijst wordt er aandacht besteed aan ‘**extra’s**’. Dit zijn belangrijke zaken die in het document vermeld worden maar die niet aan bod gekomen zijn bij het overlopen van de criterialijst.

5.3.2 Interviews

Het tweede deel van het onderzoek bestaat uit interviews. Er is gekozen om te werken met semigestructureerde interviews, met een vooraf opgestelde interviewleidraad. Hierdoor wordt er verzekerd dat de interviews min of meer volgens dezelfde structuur verlopen, wat de vergelijkbaarheid van de data ten goede komt. Maar door semigestructureerde interviews wordt de mogelijkheid niet uitgesloten dat respondenten zelf interessante onderwerpen aankaarten. De interviewleidraad werd voor elk interview aangepast naargelang de bevindingen vanuit de documentanalyse. Aan de betrokken scholen werd gevraagd wie een prominente rol speelt in de opmaak en opvolging van het

¹⁴ HERGO staat voor **HER**stelgericht **Groeps**Overleg en is een bemiddelingsvorm waarbij niet alleen de dader(s) en slachtoffer(s) aanwezig zijn, maar waarbij zij elk ook hun ‘achterban’ mogen meebrengen (personen uit hun sociale netwerk, die hen kunnen ondersteunen tijdens het proces). Het gehele proces wordt gestuurd door een moderator/bemiddelaar. Tijdens de HERGO op school probeert men een oplossing te vinden voor wat er gebeurd is, bijvoorbeeld door na te gaan hoe eventuele schade hersteld kan worden, welke sanctie de dader moet krijgen enzovoort.
<http://www.ond.vlaanderen.be/leerplicht/actoren/time-out/>

pestbeleid. Er werd dan de vraag gesteld of een interview mogelijk was met deze persoon. In praktijk waren dit directies, zorgleerkrachten en leerkrachten die deelnemen in een werkgroep pesten.

Door middel van de interviews wordt er nagegaan of het beleid op papier representatief is met de dagelijkse praktijk. Bovendien wordt er onderzocht of tekorten die in de documentanalyse naar boven zijn gekomen (op basis van de vergelijking met de criterialijst) misschien wel aanwezig zijn op een informele manier. De documentanalyse heeft dus een aantal discussietopics opgeleverd die voorgelegd worden in het interview. De vragen worden aangepast op basis van het pestbeleid van elke school. De oorspronkelijke basisinterviewleidraad wordt in bijlage 4 verduidelijkt. Er werd een pilot afgenomen van de oorspronkelijke interviewleidraad.

5.4. Respondenten/steekproef

De populatie van dit onderzoek zijn pestbeleidsplannen in stedelijke, lagere scholen van de stad Antwerpen. Er is gekozen voor een stedelijke context omdat onderzoek uitwijst dat scholen in gebieden met hogere criminaliteitscijfers meer uitdaging ervaren bij het creëren van een veilige leeromgeving. Onderzoek toont aan dat pesten veel voorkomt tussen 10 en 15 jaar, hiermee wordt duidelijk dat pesten al kan starten in de lagere school (Deboutte, 2008). Amerikaans onderzoek (GLSEN & Harris, 2012) toont bovendien aan dat 75% van de lagere schoolkinderen ervan overtuigd is dat er gepest wordt in zijn/haar school. 47% van de leerkrachten van het basisonderwijs zijn volgens deze studie ervan overtuigd dat pesten een ernstig probleem vormt in de school waar ze werken. Het Antwerps grondgebied bestaat uit 167 lagere scholen. Aangezien dit onderzoek beperkt is in tijd, is het onmogelijk om al deze scholen te betrekken. Om die reden wordt er in deze studie gewerkt met een steekproef. Dit onderzoek beoogt geen generalisaties te maken naar de gehele populatie, waardoor een gerichte selectie mogelijk wordt. De methode die hiervoor gebruikt wordt, is de 'purposive sampling'. Theoretische overwegingen gaan een rol spelen in het selecteren van scholen. Er worden namelijk enkel scholen geselecteerd die al over een formeel pestbeleid beschikken. De representativiteit van de steekproef is van minder belang omdat er niet getracht wordt om veralgemeningen te maken op basis van de resultaten (Creswell, 2003).

Eerste selectie van de scholen

Er werd gestart met een steekproef van 53 scholen: 11 GO! scholen in Antwerpen, 21 scholen van het VSKO en 21 scholen van het OVSG. Aan deze scholen werd de vraag gesteld of zij een geschreven pestbeleid hebben. Aanvankelijk werd deze vraag gesteld via mail, later werd er overgegaan tot het telefonisch contacteren van de scholen. Bij de selectie werd rekening gehouden met het aantal GOK-uren die de scholen krijgen. Er werden dus zowel scholen met veel, gemiddeld en weinig aantal GOK-uren geselecteerd. Dit alles om scholen met een zo verscheiden mogelijke leerling-populatie te bereiken.

Tabel 1

Onderzoeksrespons

	<i>Geen geschreven pestbeleid</i>	<i>Wensen niet deel te nemen aan het onderzoek</i>	<i>Wel geschreven pestbeleid en een wens tot deelname aan het onderzoek</i>	<i>Geen reactie na veelvuldige vraag</i>
<i>VSKO</i>	14	4	0	3
<i>GO!</i>	5	3	0	3
<i>OVSG</i>	7	4	4	6

In het vrij onderwijs werden 21 scholen gecontacteerd. Veertien scholen hebben geen geschreven pestbeleid. Hiervan mailde één school een informeel beleid dat niet op papier stond. Één school is volop bezig met de ontwikkeling van een geschreven beleid. Vier scholen wensten niet deel te nemen aan het onderzoek en gaven als reden hiervoor hoofdzakelijk een overbevraging van hun medewerking aan. Één school wou zijn medewerking niet verlenen uit angst dat al het werk dat de school in het pestbeleid had geïnvesteerd, zou worden overgenomen. Hieruit blijkt toch wel een angst om ‘good practices’ te delen met andere scholen. Drie scholen gaven geen reactie nadat ze een aantal keer gecontacteerd zijn geweest.

De elf scholen van het gemeenschapsonderwijs werden op dezelfde manier benaderd. Vijf scholen hebben geen geschreven pestbeleid. Drie scholen wensten niet deel te nemen aan het onderzoek. Drie scholen vroegen om terug te mailen maar lieten hierna niets meer van zich horen.

In het stedelijk onderwijs werden 21 scholen gecontacteerd. Zeven scholen hebben geen geschreven pestbeleid. Vier scholen wensten niet deel te nemen aan het onderzoek. Vier scholen stuurden bruikbare documenten door. Zes scholen vroegen om een mail te sturen maar lieten hierna niets meer van zich horen.

Als deze cijfers veralgemeend worden komen de volgende vaststellingen naar boven:

- 49% van de gecontacteerde scholen heeft geen geschreven pestbeleid.
- 21% van de gecontacteerde scholen vermeldt uitdrukkelijk niet te willen deelnemen aan het onderzoek.
- 7% van de gecontacteerde scholen wil wel participeren aan het onderzoek en bezit een geschreven pestbeleid.
- 23% van de gecontacteerde scholen geeft geen reactie na veelvuldige vraag en geven dus indirect aan niet te willen deelnemen aan het onderzoek.

Deze cijfers geven aan dat de non-respons in dit onderzoek hoog ligt. Meer dan de helft van de gecontacteerde scholen wil niet participeren aan het onderzoek. Hieruit blijkt dat een onderzoek naar pestgedrag niet veel scholen warm maakt om hun medewerking te verlenen. Een belangrijke reden is de overbevraging van scholen om deel te nemen aan onderzoek. Maar er moet ook meer concreet naar het thema van het onderzoek gekeken worden. Het onderwerp pesten heeft een negatieve connotatie. Een hypothese zou kunnen zijn dat scholen niet mee willen werken omwille van de negatieve aandacht die dit onderwerp zou kunnen opleveren. Deze hypothese zou aanleiding kunnen geven tot een vervolgstudie.

Verdere selectie van de scholen

Grootschalig pestonderzoek in Nederland van Mooij (1992) maakt duidelijk dat onderwijsnet een geringe invloed uitoefent op pestgedrag. Daarvoor werd er in eerste instantie geopteerd om de verschillende netten te betrekken in de steekproef. Omwille van de kleine respons die ontvangen werd van het VSKO en het GO! werd er beslist deze netten niet te weerhouden. Het diepgaander onderzoek naar de kwaliteit van het pestbeleid, werd vervolgens beperkt tot het stedelijk onderwijs in Antwerpen omdat hiervan de meest bruikbare respons kwam.

5.5. Onderzoeksdesign

Het onderzoeksdesign van dit onderzoek is een casestudy. Het pestbeleid van verschillende scholen wordt onderzocht, dus men kan stellen dat hetzelfde verschijnsel in meerdere onderzoekscontexten bestudeerd wordt. In dit geval kan er gesproken worden over een ingebedde casestudy. Dit stelt in staat om comparatief onderzoek uit te voeren, wat ook behoort tot de onderzoeksfocus van deze studie.

6. Onderzoeksresultaten

6.1. Documentanalyse

De documentanalyse geeft een weergave van de vergelijking tussen de zeven onderzochte pestbeleidsplannen en de criterialijst.

6.1.1. Benaming – doelen

Vijf scholen hebben een apart document ontwikkeld waarin hun aanpak van pestgedrag wordt uiteengezet. De benaming van deze documenten variëren: Welbevinden-en pestbeleid, Anti-pestcontract, Schoolvisie rond pesten/Pestaanpak, Pestvisie, Pestprotocol. De andere twee scholen hebben hun benadering niet in een apart document ondergebracht maar in (bijlagen van) het schoolreglement. Er is dus geen eensgezindheid over de vorm en benaming van een pestbeleid. Elke school vult dit op een eigen manier in.

De meerderheid van de scholen verstrekken inzicht in het waarom van hun geschreven pestbeleid. Vijf scholen geven de onderliggende doelstelling(en) aan. Er zijn twee doelstellingen die in drie scholen worden aangehaald en daardoor ook het meest voorkomend zijn: *(1) leerlingen moeten zich veilig voelen op school en zich ten volle kunnen ontwikkelen. (2) het beschikken over regels en afspraken waarop verschillende actoren kunnen aangesproken worden indien er zich ongewenste situaties voordoen.*

In twee scholen wordt de belangrijkheid van het steunen en respecteren van elkaar benadrukt: *leerlingen moeten met plezier naar school kunnen komen.*

Één school vertrekt vanuit ‘gelijkheid als basisprincipe’, daarvoor is het volgens hen noodzakelijk dat iedereen welkom is, ongeacht overtuiging: *elk kind moet meetellen met zijn/haar eigen talenten, capaciteiten en leerpunten.*

Één school geeft een zeer korte doelstelling: *een school zonder pesten creëren.*

Twee scholen geven geen onderliggende doelen voor de ontwikkeling van hun beleid.

6.1.2 Definitie van pesten

De definitie die door de Vlaamse overheid wordt gebruikt in ‘Pesten en geweld op school: handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid’ bestaat uit de volgende elementen: (1) langdurig en aanhoudend, (2) gewelddadig gedrag, (3) doelbewust schade toebrengen, (4) machtsonevenwicht tussen slachtoffer en dader, (5) geen of niet in verhouding staande aanleiding.

Drie scholen definiëren pesten in hun pestbeleid. Hierbij komen dezelfde elementen driemaal aan bod: *(1) doelbewust fysiek of emotioneel pijn doen, (2) regelmatige basis, (3) machtsonevenwicht tussen slachtoffer en dader (dit wordt duidelijk door het verschil uit te leggen met plagen waarbij wel sprake is van een machsevenwicht).*

De gebruikte definities vertonen veel gelijkenissen met de definitie die de Vlaamse overheid hanteert. Het herhalingsprincipe, het doelbewust schade toebrengen en het machtsonevenwicht zijn drie elementen die letterlijk aan bod komen. Er bestaat een klein verschil in terminologie, het begrip ‘gewelddadig gedrag’ wordt door de scholen niet gebruikt. De scholen vermelden bovendien niet dat er geen sprake mag zijn van een (ernstige) aanleiding. Algemeen kunnen we besluiten dat de omschrijvingen van pesten door de scholen eenzelfde kwaliteit benaderd als de omschrijving van pesten in de handreiking uitgegeven door de Vlaamse overheid.

Vier scholen geven geen definitie van pesten. Dit betekent dus dat zij een beleid ontwikkelen rond pesten zonder aan te geven wat zij hieronder verstaan.

Twee scholen omschrijven daarenboven nog andere begrippen. Het ‘welbevinden’ wordt voorgesteld als het na te streven ideaal, het wordt omschreven als ‘het goed in je vel voelen’ waarbij een positief schoolklimaat noodzakelijk is. ‘Ruzie maken’ is een tweede begrip dat omschreven wordt. Hierbij is

het de bedoeling om pesten mede te definiëren door te omschrijven wat het zeker niet is. Kenmerkend voor ruzie maken volgens de scholen is het feit dat de kinderen dit zelf kunnen oplossen.

Onrechtstreeks worden er verschillende vormen van pesten vernoemd. Zes pestbeleidstukken vermelden onder verschillende titels (afspraken, leefregels, signalen van pesten) voorbeelden van types van pesten die niet getolereerd worden. Alle zes vermelden ze vormen van fysiek, verbaal, materieel en relationeel pesten. Twee scholen maken melding van cyberpesten en één school heeft het over steaming. Één school wil de nadruk leggen op het feit dat iedereen gelijk is en z'n eigen overtuiging mag hebben. Dit kan verwijzen naar het tegen gaan van pesten van holebi's of racisme. Uit het interview met de betreffende school bleek later dat dit betrekking had op het laatste, het bestrijden van racisme. De andere scholen verwijzen niet naar deze laatste twee vormen. Geen enkele school vermeldt het tegen gaan van ongewenst seksueel gedrag of hate speech. Één school vermeldt uitdrukkelijk een tussenkomst bij een conflict tussen leerkrachten en ouders. In al de andere scholen is het pestbeleid enkel gericht op pesten tussen leerlingen.

Uit bovenstaande bevindingen kunnen de volgende vaststellingen worden gemaakt:

(1) Er worden in de meeste onderzochte scholen geen duidelijke afspraken gemaakt rond het tegen gaan van racisme. (2) Geen enkele school besteedt aandacht aan het tegen gaan van ongewenst seksueel gedrag. (3) Cyberpesten, steaming en hate speech zijn vormen van pesten die zeer weinig of niet vermeld worden in de onderzochte pestbeleidsplannen.

6.1.3. Melden van pestincidenten

Vier scholen vermelden uitdrukkelijk bij wie slachtoffers van pesterijen terecht kunnen. Zij geven een opsomming van personen waarop ze een beroep kunnen doen. De leerkracht(en) wordt in elk van deze gevallen vernoemd maar er worden nog andere personen aangeduid: zorgcoördinator (2x), ouders (2x), een groene juf (1x). Deze scholen stellen medeleerlingen allemaal medeverantwoordelijk voor een goede sfeer op school. Dit houdt in dat van medeleerlingen verwacht wordt dat ze pestgedrag melden aan de leerkracht(en). De helft van deze scholen vermeldt bovendien dat ouders bij de leerkracht of zorgcoördinator terecht kunnen indien zij klachten hebben over pesten.

Alle vier de scholen besteden aandacht aan het motiveren van leerlingen om pestgedrag te melden door drempelverlagend te werken. Dit doen zij door het verschil te beklemtonen tussen klikken en het melden van pestincidenten. Hiermee willen ze leerlingen gerust stellen. Twee scholen werken met een brievenbusje zodat pestgedrag schriftelijk gemeld kan worden. Deze twee scholen vermelden bovendien dat leerkrachten het pestgedrag moeten melden aan de zorgcoördinator indien er klasintern aan gewerkt werd maar er geen oplossing gevonden werd.

Één school geeft aan de leerlingen een organigram, zodat leerlingen weten wie er op de school aanwezig is en waarvoor je bij wie terecht kunt.

Twee scholen geven niets aan over het melden van pestincidenten in hun pestbeleid. Één school hiervan beschrijft een vertrouwensleerkracht in het schoolreglement. Hieruit zou onrechtstreeks kunnen afgeleid worden dat personen die een pestprobleem ondervinden hier terecht kunnen. Dit wordt echter niet met zoveel woorden geschreven.

Uit bovenstaande bevindingen kan volgende vaststelling worden gemaakt:

De meeste scholen geven aan bij wie leerlingen terecht kunnen indien ze op één of andere manier te maken krijgen met pestgedrag. Twee scholen zien dit echter over het hoofd.

6.1.4. Reageren op pestincidenten

De meerderheid van de scholen beschrijft een procedure die gevolgd wordt indien er zich pestgedrag voordoet. Dit wordt altijd beschreven aan de hand van fasen of stappen die achtereenvolgens genomen worden. Indien het probleem in een vroeg stadium opgelost is, dan worden de daaropvolgende stappen niet genomen. Slechts één school vermeldt geen procedure.

Tabel 2

Procedure die gevolgd wordt na het melden van een pestincident

	School 1	School 2	School 3
Stap 1	klasintern	klasintern	lIn onderling-pestbrigade
Stap 2	individuele aanpak: gesprek tussen lkr en lIn	individuele aanpak: gesprek tussen lkr en lIn	hulp vragen aan lkr
Stap 3	zoco ¹⁵ inschakelen of ouders betrekken of herstelcontract	zoco en ouders inschakelen, no-blame aanpak toelichten	time-out indien lIn niet rustig kan praten met lkr
Stap 4	CLB wordt ingeschakeld	CLB wordt ingeschakeld	/
Stap 5	/	/	/

	School 4	School 5	School 6
Stap 1	naam pester op lijst in de klas	klasintern	lIn onderling
Stap 2	3 streepjes op lijst → naam geschrapt van anti-pestcontract + herstelcontract	gesprek tussen zoco of GOK-lkr of directie en pester en slachtoffer	hulp vragen aan lkr
Stap 3	gesprek met ouders, directeur, groene juf, lkr	gedragskaart, wordt besproken met ouders	verhelderingsgesprek tussen betrokken partijen
Stap 4	/	inlichten schoolteam over gedragskaart	bestraffend gesprek met pester
Stap 5	/	evaluatiegesprek met pester, mogelijk gevolg: inschakelen 'externen'	naam van de pester in een "Dit-kan-niet-map"

Uit deze tabel kan geconcludeerd worden dat de meeste scholen het pestprobleem willen aanpakken met eenzelfde filosofie. Er wordt getracht in te spelen op de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf. Bij het klasintern werken worden alle medeleerlingen verantwoordelijk gesteld voor een goede sfeer. Werken aan een goede sfeer moet er dan voor zorgen dat pesten niet meer voorkomt. In twee scholen krijgen de betrokken partijen zelf eerst de verantwoordelijkheid om het probleem tussen hen beide op te lossen of wordt er een beroep gedaan op medeleerlingen van de hoogste leerjaren die kunnen tussenkomen als bemiddelaar (pestbrigade).

Indien dit geen resultaat oplevert, dan komt de leerkracht meer op de voorgrond. De leerkracht gaat in tweede instantie een rol als bemiddelaar opnemen. School 5 ziet de verantwoordelijkheid van de leerkracht enkel in de eerste fase en stapt in fase 2 over op andere actoren zoals directie, zorgcoördinator of GOK-leerkracht. In de meeste scholen komen deze personen pas aan bod in fase 3. Opmerkelijk is dat maar één school melding maakt van het werken met de no-blame aanpak. Vier

¹⁵ Zoco wordt hier gebruikt als afkorting van zorgcoördinator

scholen geven aan in deze derde fase de ouders te contacteren en hen te betrekken. Drie scholen melden in hun beleid dat ze een beroep zullen doen op het CLB indien het pestprobleem niet opgelost kan worden in de school (één school meldt dit in haar sancties). Één school heeft het over externen maar specificiert niet wie hiermee bedoeld wordt.

Doorheen de procedure wordt er in drie scholen gewerkt met een herstelcontract of gedragskaart om het probleem op te lossen.

Één school volgt een meer radicale aanpak. Terwijl andere scholen proberen een beschuldigende vinger te vermijden, gaat deze school wel een 'blame-aanpak' volgen. Leerlingen die pesten worden op een lijst in de klas vermeld. Doel hiervan is klasgenoten op de hoogte te brengen van het onaanvaardbare gedrag van de pester. Door sociale controle wordt getracht pesten te beperken. Uiteindelijk wordt er in deze school in een latere fase ook een individuele aanpak gevolgd om het pesten tegen te gaan.

Drie scholen roepen ouders op om het pestprobleem niet eigenhandig op te lossen. Zij dulden niet dat ouders zich ongevraagd mengen in de procedure die volgt op pestgedrag.

Een opmerkelijke vaststelling is dat de procedures zich vooral richten op het begeleiden van de pester. In alle scholen gaat er aandacht naar de pester en wordt er getracht zijn gedrag te veranderen. Slechts twee scholen vermelden dat zij ook slachtoffers zullen ondersteunen.

Uit bovenstaande bevindingen kunnen volgende vaststellingen gemaakt worden:

(1) De meeste scholen trachten door te werken aan een goede schoolsfeer pestproblemen aan te pakken. (2) De meerderheid van de onderzochte scholen werkt met de principes van de no-blame methode. (3) De grote meerderheid van de scholen beschrijft een procedure. (4) Er wordt geen melding gemaakt van begeleiding van slachtoffers. Er kan dus gesproken worden van een eenzijdige focus op de pester.

6.1.5. Sancties

De meeste scholen beschrijven de sancties in hun pestbeleid. Twee scholen doen dit echter niet, zij geven enkel in het schoolreglement aan welke straffen er kunnen uitgesproken worden. Er wordt niet vermeld op welke basis er beslist wordt welke straf er wordt toegekend.

Er zijn slechts twee scholen die een aangepast sanctiebeleid geschreven hebben voor de problematiek pesten. Deze scholen geven ook aan wat zij gaan doen indien de uitgesproken straffen niet effectief blijken.

Er worden nergens follow-up activiteiten vermeld die de effectiviteit van de sancties nagaan. De straffen die vermeld worden zijn zeer uiteenlopend: het werken met een gedrags- of beloningskaart, het maken van een taak, nablijven, naar de directeur gestuurd worden tot time-outs, het schrappen van de naam in het anti-pestcontract,...

Uit bovenstaande bevindingen kan volgende vaststelling gemaakt worden: De straffen die in de schoolreglementen opgesomd worden tasten de waardigheid van het kind niet aan.

6.1.6. Specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard

Geen enkele school voorziet aangepaste procedures aan het type van pestgedrag. Dit is een opvallende vaststelling aangezien in de definiëring van pestgedrag, alle scholen verschillende types van pesten benoemen.

6.1.7. Registreren van pestgedrag

De meerderheid van de scholen vermeldt geen registratiesysteem van pestgevallen. Men zou kunnen stellen dat één school werkt met een openbare registratie, deze school gaat namen van pestende kinderen op een lijst schrijven die achteraan in de klas hangt. Een andere school hanteert ook een vorm van registratie door pestgedrag te noteren in een 'Dit-kan-niet-map'. Op deze manier behouden zij een soort van overzicht van gebeurde incidenten. De andere scholen vermelden hier niets van in hun geschreven beleid.

6.1.8. Communiceren

Er kan geconcludeerd worden dat er in de schoolreglementen weinig verwezen wordt naar het geschreven pestbeleid van de scholen. Scholen hechten veel belang aan leerlingeninspraak en ouderparticipatie maar vermelden niet of deze actoren ook betrokken werden bij het opstellen van het pestbeleid.

6.1.9. Evalueren

Opvallende vaststelling in verband met evaluatie is dat de grote meerderheid van scholen niet aangeven of zij hun beleid evalueren. Er is hier niets van terug te vinden in hun geschreven documenten.

6.1.10 Strategieën ter preventie van pesten

Onderstaande tabel geeft weer welke preventieactiviteiten scholen opsommen in hun pestbeleid. De activiteiten zijn gerangschikt, de meest voorkomende staan bovenaan, de minst voorkomende staan onderaan. We kunnen hieruit afleiden dat de meerderheid van de scholen aan het begin van het schooljaar duidelijke afspraken maken over het gedrag dat aanvaardbaar is en wat er niet getolereerd wordt. Op deze manier hopen ze pestgedrag te voorkomen. De meeste scholen streven een positief schoolklimaat na en werken met beloningen voor de kinderen. Er wordt ook relatief veel aandacht besteed aan speelplaatsactiviteiten wat erop kan wijzen dat veel pestgedrag hier voorkomt. Men wil hierdoor verveling tegengaan, wat een uitlokkende factor kan zijn voor pesten (Couper, 2011). Ongeveer de helft van de scholen werkt aan de sociale vaardigheden van de leerlingen om hun weerbaarheid te verhogen. Dit wordt door één school geconcretiseerd als het zoeken naar mogelijke

reacties op pesten en alternatieven uitproberen. Niet alle scholen specificeren deze acties wat leidt tot vage omschrijvingen van doelen die men wil bereiken zonder te verhelderen wat er exact gedaan zal worden. Één school meldt dat het werken aan de sociale vaardigheden gebeurt via de axenroos.

De inclusieactiviteiten die drie scholen aanhalen hebben verschillende doelgroepen: nieuwe kinderen, anderstalige nieuwkomers en ‘zwakke’ leerlingen. De herstelgerichte activiteiten variëren van een herstellend kringgesprek, naar een no-blame-aanpak, time-out en herstelgericht contract.

Peer support zit voornamelijk vervat in het aanspreken van de verantwoordelijkheid van medeleerlingen om mee te zorgen voor een goede sfeer. Twee scholen maken dit meer concreet door te werken met een ‘klasvriend’ en een pestbrigade. Dit laatste zijn leerlingen van de hoogste jaren die aanspreekbaar zijn en helpen incidenten op te lossen.

Als er advies aan de ouders gegeven wordt, dan wordt dit op een grondige manier gedaan. Zowel naar de ouders van pesters, slachtoffers als andere ouders worden er tips gegeven om met de situatie om te gaan.

Een sociogram of vragenlijst wordt in twee scholen afgenomen met de bedoeling om inzicht te krijgen in de sociale relaties die er aanwezig zijn in de school/klas. Bovendien wordt er op deze manier getracht om mogelijke problemen of conflicten vroegtijdig op te sporen.

Er wordt door de scholen niet aangegeven wat zij willen bereiken met klasoverstijgend werken. Het geven van spreekbeurten en rollenspelen over het onderwerp pesten wordt weinig toegepast.

Tabel 3

Preventieactiviteiten

	School 1	School 2	School 3	School 4	School 5	School 6	School 7
afspraken aan het begin van het schooljaar	X	X		X	X	X	X
verbeteren schoolklimaat/ belonen positief gedrag	X	X	X		X	X	
speelplaatsactiviteiten	X	X	X		X		
werken aan sociale vaardigheden van IIn (vergroten draagkracht, weerbaarheid)	X		X		X		
inclusieactiviteiten (voor nieuwkomers of zwakkere leerlingen)		X			X	X	
herstelgerichte activiteiten	X	X		X			
peer support	X		X				
advies aan ouders		X				X	
sociogram of vragenlijst aan leerlingen over hun welbevinden	X	X					
IIn gaan klasoverstijgend samenwerken	X		X				
jaarlijkse infocampagne			X		X		
spreekbeurten, rollenspelen,... over pesten						X	

6.1.11 Netwerk van de school

Drie scholen geven aan een beroep te doen op het CLB indien het pestprobleem niet intern kan opgelost worden. De schoolarts wordt eenmaal vernoemd in deze context. Één school schrijft een beroep te zullen doen op externen maar verduidelijkt niet over welke organisatie(s) zij het heeft. Een tussenkomst van politie wordt in geen enkele school vermeld.

6.2. Interviews

6.2.1 Pesten en een geschreven pestbeleid

Bij het definiëren van pesten is het opvallend dat niet de daden van de pester zelf beschreven worden, maar dat de meeste aandacht gaat naar de gevolgen hiervan voor het slachtoffer.

“...pesten op school zijn de dingen die worden gedaan waardoor een ander kind...zowel psychisch als fysiek pijn heeft...” (respondent 4)

Een geschreven pestbeleid wordt vooral gezien als een mogelijkheid om afspraken en regels te maken tussen kinderen, schoolpersoneel en ouders. Het kan dienen als een soort houvast wanneer pestproblemen zich aandienen. In de documentanalyse werd ontdekt dat deze doelstelling in maar drie scholen schriftelijk aanwezig is in het pestbeleid.

“Een geschreven pestbeleid zijn voor mij afspraken binnen de school die gemaakt worden hoe er wordt omgegaan met pesten en plagen.” (respondent 1)

Één respondent vermeldt de hoge moeilijkheidsgraad om één beleid vast te stellen dat voor iedereen goed voelt omdat iedere collega een eigen visie kan hebben.

6.2.2 Aanleiding voor het schrijven van een pestbeleid

De aanleidingen die door de respondenten aangehaald worden zijn zeer divers. Drie scholen ervoeren een nood van buitenaf.

Één respondent geeft aan dat dit een onderdeel van hun GOK-plan is, twee andere respondenten vermelden een ouderenquête en een projectaanvraag als triggers om hun pestbeleid op papier te zetten.

Één respondent benadrukt dat het een reactie was op aanhoudende conflicten. Een laatste respondent ziet niet echt een concrete aanleiding, het pestbeleid is volgens hem iets dat door de jaren heen geëvolueerd is, tot wat het nu is.

Twee scholen vertrekken dus eerder vanuit een ‘formele nood’, het beantwoorden aan eisen voor een GOK-plan en een projectaanvraag. Als de vergelijking met de documentanalyse van deze scholen gemaakt wordt, is het opvallend dat hun geschreven pestbeleid toch zeer praktijkgericht is. Er wordt hierin uitdrukkelijk aandacht besteed aan de implementatie van geschreven regels.

De school die aangeeft dat het pestbeleid een antwoord was op aanhoudende conflicten is vertrokken vanuit een concrete nood die gevoeld werd in de school. Er deed zich een problematische situatie voor en hierop heeft de school willen reageren. Toch wordt er in dit geschreven pestbeleid geen aandacht besteed aan het melden van en reageren op pestincidenten. Er worden hier wel sancties besproken maar deze zijn niet aangepast aan de aard van het gedrag dat zich voordoet. De concrete nood vertaalt zich niet verder in het pestbeleid, wat eerder oppervlakkig blijft.

6.2.3 Meerwaarde van een geschreven pestbeleid

De grootste meerwaarde die alle respondenten aanhalen is het feit dat het duidelijkheid schept voor alle actoren. Het schoolpersoneel weet hoe het moet reageren op pestincidenten, kinderen weten aan wat ze zich kunnen verwachten. Opmerkelijk is dat deze meerwaarde maar in drie geschreven pestbeleidsplannen naar voor komt. Twee scholen vinden dit dus een belangrijke meerwaarde, maar nemen het niet op in hun pestbeleid. Twee respondenten halen bovendien aan dat een geschreven pestbeleid naar de ouders duidelijk maakt wat er getolereerd wordt en wat niet. Het kan ook dienen als een bewijs dat de school aandacht schenkt aan deze problematiek. Als laatste meerwaarde wordt beschreven dat nieuwe leerkrachten of interim's snel ingelicht kunnen worden over de gangbare praktijk in de school. Deze zaken worden niet aangehaald in de geschreven pestbeleidsplannen van de bijhorende scholen.

“...papier is geduldig zeggen ze, je kan daar, als er toch iets gebeurt op terugkomen...”(respondent 3)

6.2.4 Opstellen van het beleid

Vier respondenten geven aan dat het pestbeleid voornamelijk opgesteld is door het leerkrachtenteam. Twee scholen hebben een werkgroep pesten. Één school heeft hiermee in het verleden ook gewerkt. Het is opvallend dat de meeste scholen aangeven niet samen te werken met ouders of leerlingen om dit op te stellen. Één respondent drukt wel de wens uit om in de toekomst meer samen te werken met leerlingen om dit op te stellen. Deze bevinden komen ook tot uiting in de documentanalyse, geen enkel pestbeleid geeft aan dat het tot stand is gekomen in samenwerking met leerlingen.

“Ouders en leerlingen hebben we iets minder betrokken maar we hebben alle leerkrachten betrokken in een bevraging...” (respondent 1)

Één respondent geeft aan dat haar school al verder staat in het betrekken van verschillende partijen bij het opstellen van een beleid. Zij vernoemt de leerlingenraad, oudervereniging en het ganse leerkrachtenteam als betrokken partijen. Dit wordt echter niet vernoemd in het pestbeleid.

“...ja dat is de leerlingenraad, die pestbrigade, die dat mee gemaakt hebben en die hebben dan interviews gaan afnemen in de klas om dat op te stellen...het pestproject daar heeft de oudervereniging dan mee aan gewerkt en eigenlijk heel het leerkrachtenteam...” (respondent 2)

6.2.5 Andere manieren om te werken aan het pestprobleem

De meerderheid van de scholen heeft extra aandacht voor de speelplaats omdat dit aangegeven wordt als een plek waar veel pestgedrag voorkomt. Er wordt getracht voldoende speelgoed te voorzien om verveling tegen te gaan, er worden huisjes geplaatst om conflicten op te lossen, er worden voetbalreglementen opgesteld,...

“...ze (de leerlingen) mogen in groepjes hun droomspeelplaats gaan tekenen, dus ze mogen zelf gaan zien van wat hebben zij nodig om hun speelplaats te maken, en ze mogen daarin overdrijven, we moeten ze ook laten dromen...” (respondent 4)

Alle scholen besteden aandacht aan het betrekken van ouders bij pestproblemen. Dit kan gaan van een gesprek met de ouders van de betrokken partijen tot het pedagogisch project samen met de ouders bekijken en verduidelijken.

Twee scholen zeggen in te spelen op de sociale vaardigheden van de kinderen. Centraal staat hierbij dat de school kinderen aanmoedigt om te leren samenwerken. Dit gebeurt door sociale vaardigheidstrainingen, coöperatieve werkvormen maar ook door door crea-namiddagen waarin het vijfde en zesde leerjaar moeten samenwerken.

Twee respondenten geven aan dat ze werken met gedragscontracten voor leerlingen die toch ongewenst gedrag stellen.

Ten slotte zijn er nog acties of projecten die opgezet worden om het thema aandacht te geven.

Voorbeelden hiervan zijn een anti-pestweek, baobab-project.

Opvallende vaststelling hierbij is dat er in de geschreven pestbeleidsplannen meer preventieve acties vernoemd worden als in de interviews. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat er activiteiten georganiseerd worden die preventief werken voor pestgedrag, zonder dat men zich hier ten volle van bewust is.

6.2.6 Samenwerking met externe organisaties –aanmoediging vanuit stad Antwerpen

Indien een pestprobleem niet opgelost geraakt, geven alle scholen aan, een beroep te doen op het CLB. Enkel drie scholen schrijven dit ook in hun pestbeleid. Opvallend hierbij is dat de respondenten dit beschouwen als een laatste reddingsboei en aangeven dat dit enkel bij zeer ernstige problemen wordt ingeroepen. Het is opvallend dat één school een uitgebreid netwerk heeft ontwikkeld om te werken aan het pestprobleem. Deze school gaat actief op zoek naar partners om hen te ondersteunen en doet een beroep op het Algemeen onderwijsbeleid Antwerpen, Pedagogische cel, Begeleidingsdienst van OVSG en Doedeskade. Een andere school vermeldt dat een begeleider van OVSG hun pestbeleid heeft nagelezen. Alle andere scholen zeggen niet samen te werken met andere organisaties om hun pestbeleid vorm te geven. Redenen die hiervoor aangehaald worden zijn:

- een te beperkt budget
- geen behoefte aan meer samenwerking, de gevolgde procedure wordt als effectief aanvoeld
- geen kennis van andere organisaties

De meningen over steun die ontvangen wordt vanuit de stad Antwerpen verschillen zeer sterk.

Sommige scholen ervaren niets van aanmoediging vanuit deze hoek. Andere zeggen dan weer dat dit een thema is dat in de schijnwerpers staat. Als er aanmoediging aanvoeld wordt dan komt dit voornamelijk via mail.

“ Ja, het is zeker een item dat voortdurend of toch regelmatig in the picture komt als zijnde belangrijk” (respondent 3)

“bijvoorbeeld van het Algemeen onderwijsbeleid krijgen wij maandelijks of tweewekelijks een infobrief waarin er een aantal initiatieven instaan die je kan volgen... (respondent 4)

“het leeft ontzettend in de media hè, zeker bij Ketnet, als ik dan die move tegen pesten zag dan dacht ik van dat we als Antwerpen toch VEEL meer nog hadden mee kunnen doen, maar dat kwam ook niet van hogeruit, ...nu doen veel scholen iets apart...t’ is zoiets als deal with it when it happen...”

(respondent 5)

6.2.7 Ontbrekende vormen van pesten in het geschreven pestbeleid

Bij het onderzoeken van het geschreven pestbeleid werden sommige vormen van pesten niet vermeld. In de interviews werd nagegaan waarom deze niet vernoemd worden.

Racisme

Racisme wordt door een aantal scholen niet als een probleem ervaren waardoor zij er ook geen aandacht aan schenken in hun beleid. Twee scholen vermelden wel dat de gelijkheid tussen leerlingen moet benadrukt worden wat onrechtstreeks kan verwijzen naar het tegen gaan van racisme.

Ongewenst seksueel gedrag

Al de respondenten reageren zeer verbaasd op de vraag naar het voorkomen van ongewenst seksueel gedrag. Een eerste reactie is telkens dat dit niet voorkomt in een basisschool.

“ dat hebben wij...hier in de school precies nog niet meegemaakt...” (respondent 3)

Als er even wordt doorgesproken op het thema is het opvallend dat elke respondent hierna wel een voorbeeld kan aanhalen van een situatie waarbij dit wel is voorgevallen.

“ Ja...er hebben al wel eens jongens foto’s van elkaar getrokken in de toiletten...” (respondent 1)

Één respondent geeft aan dat het heel moeilijk is om dit onderwerp in leefregels en afspraken te gieten.

Cyberpesten

De meeste respondenten geven aan dat dit een probleem was dat nog niet aan de orde was op het moment dat het pestbeleid werd opgesteld, één respondent geeft toe dat ze dit over het hoofd gezien hebben. Bijna alle respondenten geven aan dat ze deze vorm van pesten graag willen aanvullen in hun pestbeleid.

6.2.8 Procedure- straf

Één respondent vermeldt dat het belangrijk is om niet blindelings de uitgeschreven procedure te gebruiken. Zij pleit voor een aanpak op maat van het kind.

“ ...doen we het ook nog altijd op de manier waarop we vinden dat op dat moment het beste aansluit, want er staat dat we werken me de no-blame aanpak, maar als het kind zegt van ik wil dat niet, dan gaan wij dat ook niet doen omdat dat in ons beleid staat, dan zoeken wij ook verder.” (respondent 1)

Hierop wordt echter niet de nadruk gelegd in het pestbeleid van de betreffende school, dat een algemene procedure beschrijft

De andere respondenten geven wel aan hun uitgeschreven procedure consequent te volgen, ongeacht met welke vorm van pesten ze geconfronteerd worden. Het dient als een soort leidraad die zorgt voor zekerheid.

Twee scholen maken geen gebruik van straffen om te reageren op pestgedrag. Zij zeggen enkel te investeren in communicatie tussen de betrokken partijen en eventueel de ouders bij ernstige feiten. De andere respondenten geven zeer verschillende straffen aan zoals het lezen van een boek over ‘spijt’, afzondering, schoolreglement overschrijven, thuisblijven van een uitstap.

De maatstaf die gebruikt wordt om een straf te bepalen is ook verschillend: eigen inschatting, frequentie van het pestgedrag, grootte van het verhaal en wat er vooraf al gebeurd is.

6.2.9 Communicatie

Communicatie naar personeelsleden

Personeelsleden worden voornamelijk op personeelsvergaderingen op de hoogte gesteld van het pestbeleid dat in de school nageleefd moet worden. Er wordt aangegeven dat het hebben van een geschreven pestbeleid een grote meerwaarde is voor de communicatie naar nieuwe leerkrachten vlot te laten verlopen.

Communicatie naar leerlingen

Één respondent geeft aan om in de klas het pestbeleid echt uit te leggen. De andere respondenten geven aan dat de communicatie met leerlingen vooral twee onderwerpen heeft: (1) het uitpraten van conflicten, (2) het duidelijk maken bij wie ze terecht kunnen met hun problemen.

Communicatie met ouders

Twee respondenten geven aan dat ze infoavonden organiseren om alle ouders op de hoogte te stellen van het pestbeleid dat in hun school gevolgd wordt. Één respondent rekent erop dat ouders via de website voldoende geïnformeerd zijn. De twee overige scholen communiceren enkel met betrokken ouders door hen uit te nodigen voor een gesprek indien er problemen zijn.

“ communicatie naar ouders...misschien wel te weinig, als er problemen zijn met die specifieke ouders wordt dat dan gecommuniceerd...”(respondent 3)

6.2.10 Evaluatie

Vier scholen hebben nog geen evaluatie van hun pestbeleid achter de rug. Dit komt voornamelijk omdat de pestbeleidsplannen nog heel recent zijn. Één school hiervan geeft aan nog nooit problemen te hebben ervaren met de procedure en dan ook geen nood te voelen voor een evaluatie. De drie andere scholen maken wel duidelijk dat zij van plan zijn om in de toekomst een evaluatie te ondernemen. Zij vinden het belangrijk om hierbij vooral de leerkrachten te horen. Één school wil de kinderen betrekken

in een vragenlijst, een andere school wil daarentegen de mening van de ouders te weten komen. Deze plannen tot evaluatie werden niet uitgewerkt in de geschreven pestbeleidsplannen.

Één school onderneemt wel tweejaarlijks acties om hun beleid te evalueren. Dit gebeurt met het ganse team met behulp van bepaalde werkvormen zoals overleggen in kleine groepjes. De ouders worden hierbij betrokken via een ouderenquête.

6.2.11 Nascholingsbeleid

In drie van de vijf scholen werd er recent een bijscholing gevolgd die (onrechtstreeks) te maken had met het thema pesten. Zo werden er cursussen gevolgd rond moeilijk gedrag of met probleemgedrag als onderwerp. Er werd een cursus gevolgd rond de no-blame methode en er werd zelfs naar ‘good practices’ van andere scholen gaan kijken. Één respondent wil de leerkrachten volgend jaar ook aanmoedigen om een cursus te gaan volgen rond groepsdynamica want hij voelt dat hierover een behoefte leeft.

6.2.12 Nieuwe leerkrachten

Vier respondenten geven aan dat volgens hen beginnende leerkrachten nog vaak niet genoeg vaardig zijn om met pestsituaties en moeilijk gedrag goed om te gaan. Opvallend is dat drie respondenten aangeven dat dit veel te maken heeft met een buikgevoel van leerkrachten. Sommige leerkrachten hebben ‘het’ in zich en anderen niet. Het hangt volgens één respondent ook af van de ervaring die de beginnende leerkracht al heeft in het omgaan met kinderen.

Twee respondenten zijn van mening dat er meer aandacht aan mag geschonken worden tijdens de opleiding.

“sociale vaardigheden naar kinderen toe...ik denk dat dit meer aan bod mag komen in een opleiding...” (respondent 3)

Een respondent heeft hierover een heel andere mening. Zij is er van overtuigd dat beginnende leerkrachten meer kennis en knowhow hebben om om te gaan met pestsituaties. Zij is er van overtuigd dat verhoogde aandacht in de hogeschool voor deze problematiek hieraan aan de basis ligt. Zij ervaart dat beginnende leerkrachten heel wat strategieën in hun bezit hebben om goed te reageren op pestgedrag.

“die kenden bijvoorbeeld de no-blame methode al, terwijl we dat aan oudere collega’s toch hebben moeten uitleggen...” (respondent 5)

7. Conclusies

Uit deze studie kan geconcludeerd worden dat de kwaliteit van het geschreven pestbeleid in Antwerpse, lagere scholen varieert. Over het algemeen kan gesteld worden dat het pestbeleid gezien wordt als een mogelijkheid om afspraken en regels in te verwerken tussen kinderen, schoolpersoneel en ouders. Het fungeert dan als een soort houvast om problemen aan te pakken en zorgt voor duidelijkheid. Er zijn nog andere meerwaarden die aangehaald worden door de onderzochte scholen. Zo levert het een bewijs dat er gewerkt wordt rond de problematiek ‘pesten’ en kunnen nieuwe leerkrachten of interim's snel ingelicht worden over de gang van zaken in de school.

De meerderheid van de onderzochte scholen geeft een definitie van pesten die overeenkomt met de definiëring door de Vlaamse gemeenschap. Er wordt in de definiëring veel aandacht geschonken aan de gevolgen van pestgedrag voor de slachtoffers. Dit vertaalt zich niet in het beleid wat een sterke focus heeft op het verbeteren van de pester zijn gedrag. Men zou kunnen besluiten dat in de onderzochte scholen een sterke focus ligt op interventies van eerste orde (Slee et.al. 2007).

Bij de opsomming van verschillende vormen van pesten ontstaan er leemtes in het beleid. Er is zeer weinig aandacht voor: racisme, ongewenst seksueel gedrag, cyberpesten en steaming. Hierdoor worden door de onderzochte scholen onder andere artikel 29 en artikel 2 VKR, waarin het belang opbrengen voor andere beschavingen centraal staat, over het hoofd gezien. Artikel 19 en artikel 34 VKR stellen uitdrukkelijk dat ongewenst seksueel gedrag niet kan getolereerd worden. Desondanks besteden de onderzochte scholen hieraan geen aandacht in hun pestbeleid. Ondanks de verhoogde media-aandacht voor cyberpesten, steaming en hate speech worden deze vormen van pesten ook zeer zelden vermeld in het onderzochte pestbeleid van de verschillende scholen.

Aanleidingen tot het schrijven van een pestbeleid variëren. Hoofdzakelijk wordt hierbij een nood van buitenaf ervaren. Meer concreet vermelden scholen triggers als een ouderenquête, een projectaanvraag of het GOK-plan waarbij de nood aan een formeel beleid naar boven komt. Opmerkelijk hierbij is dat in Vlaanderen de externe druk niet afkomstig is van de wetgeving zoals in het onderzoek van Glover e.a. (1998) wordt aangehaald.

Smith (2008) leert ons dat het van groot belang is om in het pestbeleid aan te geven bij wie leerlingen terecht kunnen. De meerderheid van de onderzochte scholen geeft hieraan ook aandacht in het pestbeleid.

De reactie op pestincidenten gebeurt in de meerderheid van de onderzochte scholen volgens eenzelfde filosofie. Er wordt namelijk zo veel mogelijk ingespeeld op de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf. Het werken aan een goede sfeer binnen de klas en bij uitbreiding de hele school staat hierbij centraal. Deze aanpak wordt wetenschappelijk bevestigd door het onderzoek van Glover (1998). Een tweede schakel in het reageren op pestincidenten vormt de leerkracht. Pas daarna worden er

zorgcoördinatoren, directeurs en ouders ingeschakeld. Finaal wordt er een beroep gedaan op het CLB waarbij aangegeven wordt dat dit enkel in uitzonderlijke gevallen gebeurt. Terwijl de meeste scholen werken met de principes van een no-blame benadering (bijvoorbeeld gedragskaart, peersupport,...) volgt één onderzochte school een heel andere weg. Men zou kunnen stellen dat deze school een 'blame-aanpak' volgt door de namen van 'pesters' op een lijst in de klas op te schrijven. Uit de interviews blijkt dat de meerderheid van de scholen het uitgeschreven stappenplan volgen. Eén school opteert voor een individuele aanpak op maat van het kind. Het uitschrijven van een procedure is een onderdeel van het antwoord op een bezorgdheid die geuit wordt in artikel 2 VKR: wordt het pestbeleid voor alle leerlingen even consequent toegepast? Door het pestbeleid uit te schrijven wordt een poging gedaan om willekeur in de bestrijding van pestgedrag, tegen te gaan. Het biedt een kader waar alle betrokkenen naar kunnen refereren in acties die ze ondernemen. Uit dit onderzoek blijkt dat de meerderheid van de onderzochte scholen hun procedures nauwgezet volgen.

Het straffen van leerlingen naar aanleiding van pestgedrag wordt in twee scholen niet gedaan. Zij verkiezen ervoor het pestprobleem op te lossen via gesprekken. Er zijn slechts twee scholen die een aangepast strafbeleid hebben op de pestproblematiek. Andere scholen geven zeer uiteenlopende straffen voor pestgedrag waarbij de maatstaf voor de bepaling van het soort straf afhankelijk is van de eigen inschatting, frequentie van het pestgedrag, grootte van het verhaal en wat er vooraf gebeurde. Artikel 28 VKR vermeldt dat scholen discipline moeten handhaven op een manier die de menselijke waardigheid verzekert. Dit artikel dreigt niet in gevaar te komen in de onderzochte pestbeleidsplannen, indien de straffen op een correct manier worden toegepast. Er worden geen follow-up activiteiten vermeld die de effectiviteit van de sanctionering nagaan. Geen enkele onderzochte school voorziet in aangepaste (straf)procedure voor verschillende vormen van pesten.

De meeste onderzochte scholen maken geen gebruik van een registratiesysteem voor de pestincidenten.

Alhoewel artikel 12 VKR ervoor pleit om de mening van het kind centraal te stellen en kinderen mee te laten beslissen in zaken die hen aanbelangen, vermeldt geen enkele school overleg met of participatie van leerlingen in de totstandkoming van het pestbeleid. Voornamelijk het leerkrachtenteam wordt in de onderzochte scholen ingezet om het pestbeleid te creëren. Ouders en de gemeenschap worden zeer weinig betrokken in de opmaak van een formeel pestbeleid ondanks de aanbevelingen vanuit de literatuur om dit wel te doen (Hammarberg, 1997) en (Stone, 1995). In de communicatie van het beleid zijn er verschillen te ontdekken tussen de onderzochte scholen. Er zijn scholen die actief ouders en leerlingen gaan informeren over het beleid maar deze zijn in de minderheid. De andere scholen hebben een meer 'passieve houding' en gaan er bijvoorbeeld vanuit dat ouders en leerlingen het pestbeleid zelf zullen opzoeken op de website.

De evaluatie van het pestbeleid is in de grote meerderheid van de onderzochte scholen onbestaande op dit moment. Reden die hiervoor aangehaald worden zijn de recentheid van het beleid en het niet ervaren van problemen. Drie scholen geven aan om hieraan in de toekomst wel te willen werken.

De onderzochte scholen bieden veel aandacht aan preventieactiviteiten. De belangrijkste preventieactiviteit is volgens deze scholen het maken van duidelijke afspraken aan het begin van het schooljaar. Het wordt meteen duidelijk dat het pestbeleid hier een grote rol in kan spelen. Belonen van positief gedrag en werken aan sociale vaardigheden vormen volgens de scholen ook buffers tegen pesten. Infocampagnes, klasoverstijgend samenwerken en rollenspelen worden dan weer minder gebruikt.

Opvallend is dat de meerderheid van de scholen aangeeft geen groot netwerk te bezitten in hun strijd tegen pesten. In de meeste gevallen wordt enkel het CLB aangehaald als laatste reddingsboei indien een conflict dreigt te escaleren. Één school daarentegen doet wel een beroep op het Algemeen onderwijsbeleid Antwerpen en is zeer tevreden over deze samenwerking.

De meningen van de geïnterviewden over de vaardigheden van nieuwe leerkrachten om om te gaan met pestgedrag lopen uiteen. Opvallend hierbij is wel dat drie respondenten aangeven dat het goed kunnen omgaan met pestsituaties eerder een gave is en zeer moeilijk is om bij te brengen via een opleiding.

8. Discussie en voorstellen voor verder onderzoek en uitwerking externe instellingen

8.1. Discussie

De in eerste instantie lage respons in dit onderzoek heeft aangetoond dat er een noodzaak is om het onderwerp pesten bespreekbaar te maken. Het onderzoek heeft een nood blootgelegd aan meer bewustwordingscampagnes en sensibiliseringsacties voor directies en bij uitbreiding het volledige schoolpersoneel. Bewijs hiervan wordt geleverd door de hoge cijfers van scholen die geen pestbeleid hebben.

Niettegenstaande het VKR in artikel 29 en artikel 2 veel belang hecht aan het respect leren opbrengen voor andere beschavingen, worden er in de meeste onderzochte scholen geen duidelijke afspraken gemaakt rond het tegen gaan van racisme. Artikel 19 en artikel 34 vermelden allebei uitdrukkelijk dat ongewenst seksueel gedrag niet te tolereren is. Het is opmerkelijk te noemen dat de onderzochte scholen hieraan geen aandacht besteden in hun regels en afspraken die ze op papier zetten. Alhoewel er een verhoogde media-aandacht bestaat voor cyberpesten, steaming en hate speech worden deze vormen van pesten zeer weinig vermeld in de onderzochte pestbeleidsplannen. Deze vormen van pesten worden door de onderzochte scholen niet als een probleem ervaren in hun school. Zij geven aan

geen nood te voelen om hierop in te spelen in hun geschreven pestbeleid.

Als er in de interviews echter doorgevraagd wordt op mogelijk ongewenst seksueel gedrag is het opvallend dat veel scholen aangeven hier toch al mee geconfronteerd te zijn geweest. Uit het gesprek met een medewerkster van Sensoa blijkt dat het niet altijd even duidelijk is wat er onder ongewenst seksueel gedrag verstaan wordt. Deze term dekt meer ladingen dan door de onderzochte scholen wordt aangenomen. Het kan interessant zijn om een volgende studie meer toe te spitsen op enkel deze materie. Hoe scholen ongewenst seksueel gedrag definiëren en welke acties zij hier mogelijk al tegen ondernemen kan in een beschrijvende studie eens nader bekeken worden. Er kan ook verder gegaan worden door de effectiviteit van sancties na te gaan.

Het cyberpesten is een recentere vorm van pesten. In 2004 werd er een interessante studie over deze materie gepubliceerd in opdracht van het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek. De onderzoeksvragen zijn hier gebaseerd op de graad van voorkomen en een beschrijving van de dader, slachtoffer en bijstander. Het kan interessant zijn om hierop voort te bouwen door mogelijke preventie of sanctionering te testen op effectiviteit.

Deze studie wijst uit dat de onderzochte scholen geen aparte procedures voorzien voor verschillende vormen van pesten. Nochtans kunnen deze vormen heel uiteenlopend zijn en lijkt het dat een aangepaste opvolging hier wel op zijn plaats is. Dit kan wetenschappelijk onderzocht worden in een mogelijke vervolgstudie.

Doordat deze studie bestaat uit een casestudy van zeven scholen is er sprake van een beperktheid aan informatie. Een mogelijke vervolgstudie zou eruit kunnen bestaan om dit onderzoek te repliceren maar dan op grotere schaal. Hierdoor zouden andere geografische gebieden betrokken kunnen worden wat mogelijk een ander beeld geeft van de resultaten. De beperktheid van deze studie situeert zich ook in het geselecteerde onderwijsnet, wat de mogelijkheid biedt om in verdere studies alle onderwijsnetten te betrekken. Vervolgonderzoek zou bovendien een meer kwantitatief karakter kunnen aannemen waardoor er een beeld zou kunnen ontstaan van het gebruik van geschreven pestbeleidsplannen in Vlaanderen. Het zou bovendien interessant kunnen zijn om over de landsgrenzen heen te kijken en na te gaan of buitenlandse scholen gebruik maken van pestbeleid dat gebaseerd is op het VKR.

De criterialijst die gebruikt wordt in dit onderzoek is ontstaan in het Verenigd Koninkrijk. Deze lijst werd vrij volledig overgenomen waardoor er mogelijk te weinig rekening gehouden werd met cultuurverschillen tussen scholen in het Verenigd Koninkrijk en in Vlaanderen. Een vervolgstudie die uit deze beperking kan voortvloeien is een Vlaamse checklist te maken voor een 'goed pestbeleid' waarmee scholen zelf hun beleid kunnen evalueren.

De principes van het VKR zouden moeten weerspiegeld worden in het pestbeleid van scholen. Volgens de leerplannen van het lager onderwijs moeten leerlingen het belang kunnen illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind. Het biedt een voorbereiding op de

uitgebreidere verwachtingen die in het secundair onderwijs leven hieromtrent. Het recht op een veilige schoolomgeving ligt vervat in het recht op onderwijs, dat een fundamenteel recht is van elk kind. Dit artikel beoogde aan te tonen op welke wijze het VKR zou moeten doorwerken in het pestbeleid en als vertrekpunt kan dienen bij het aanleren van vaardigheden en attitudes met betrekking tot pesten in school. Het zou aangewezen zijn dat elke school een pestbeleid ontwikkelt en een actieplan ontwerpt om dit ook om te zetten in de realiteit.

8.2. Uitbouwen van een netwerk

De resultaten van deze studie laten zien dat scholen weinig beroep doen op externe organisaties om hun beleid rond pesten vorm te geven. Nochtans zijn er verschillende organisaties die scholen hierbij kunnen helpen. Het Algemeen onderwijsbeleid wordt als eerste toegelicht. Deze organisatie is gekozen omdat scholen hierbij heel vrij kunnen kiezen rond welk thema ze willen werken. Men kan hierbij perfect een aspect van het thema pesten uitkiezen en verder uitwerken. Sensoa, die als tweede organisatie wordt toegelicht, heeft een heel eigen focus. Deze organisatie kan scholen verder helpen die zeer gericht op zoek zijn naar ondersteuning bij ongewenst seksueel gedrag. De aandacht voor ongewenst seksueel gedrag in het beleid van de onderzochte scholen is onbestaande, aangezien geen enkele onderzochte school dit heeft opgenomen in hun beleid.

8.3. Algemeen onderwijsbeleid Antwerpen – Baobab-projecten

In 2003 is het Algemeen onderwijsbeleid van Antwerpen opgericht vanuit de nood om een dienst op te richten die mee bewaakte wat er op onderwijzend vlak allemaal gebeurde in de stad Antwerpen. Belangrijk om op te merken is het feit dat deze dienst netoverschrijdend werkt. Alle scholen van het Antwerps grondgebied kunnen hierop dus een beroep doen.

Vanuit deze dienst wordt er gewerkt met Baobab-projecten. Dit is interessant voor scholen die rond een bepaald thema willen werken in hun school en hiervoor ondersteuning en begeleiding kunnen gebruiken. De school dient een aanvraag voor een Baobab-project in te leveren en maakt op deze manier kans om hiervoor gesubsidieerd te worden. Maar de school krijgt niet enkel geldelijke ondersteuning, integendeel een medewerker van deze dienst zal de school bijstaan in het maken van een beginanalyse en zal de school in contact brengen met partners. Op deze manier kan de school hun netwerk danig uitbreiden. Het Algemeen onderwijsbeleid zal de taak van een regisseur op zich nemen om het project mee te coördineren. De onderwerpen van de projecten kunnen zeer verschillend zijn gaande van taalbeleid, studie-en beroepskeuze, sport, cultuur tot sociaal-emotionele ontwikkeling en het leefklimaat van een school waarin ‘pesten’ zeker een plaats heeft. De projectaanvraag moet wel gericht zijn op het ontwikkelen van beleid, het moet de bedoeling hebben om constructieve veranderingen teweeg te brengen voor een lange termijn.

8.4. Sensoa – raamwerk seksuele en lichamelijke integriteit

De onderzochte basisscholen reageerden allen verbaasd op de vraag of ze te maken krijgen met ongewenst seksueel gedrag. De eerste reactie was telkens een verbaasde blik gevolgd met de woorden

“...in een basisschool?..., daar krijgen wij nog niet met te maken...”. Er wordt nog te snel de link gelegd met seksueel misbruik maar seksueel grensoverschrijdend gedrag komt al veel sneller voor. Seksueel grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan:

- (1) wederzijdse toestemming
- (2) vrijwilligheid
- (3) gelijkwaardigheid
- (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat
- (5) contextadequaat
- (6) zelfrespect

Sensoa heeft in samenwerking met een aantal andere partners waaronder child focus een raamwerk ontwikkeld dat gebruikt kan worden om een beleid te ontwerpen dat gericht is op de seksuele en lichamelijke integriteit. Het is vooral gericht op organisaties die werken met kinderen, jongvolwassenen en (zwakkere) volwassenen.

“De visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit heeft linken met andere visiedocumenten en thema’s zoals pesten, gezondheid en veiligheid. Binnen je organisatie kan je dus best streven naar een maximale integratie van dit thema in bestaande beleidsdocumenten en werkwijzen.” (Sensoa, 2012)

Figuur 1: Beleidsdriehoek

De driehoek beeldt drie beleidsniveaus uit waarop een school kan acteren. Het eerste en belangrijkste niveau is het kwaliteitsbeleid: Hoe gaan we er op het vlak van seksuele integriteit voor zorgen dat kinderen relaties en seksualiteit zo kwaliteitsvol mogelijk beleven? Dit niveau is voorwaardenscheppend voor de andere niveaus. Dit wil zeggen dat het kwaliteitsbeleid goed uitgewerkt moet zijn vooraleer men kan overgaan tot de volgende niveaus.

Één niveau hoger vindt het preventiebeleid zijn plaats. Centraal staat hier het wapenen van kinderen om problemen te voorkomen, zowel als potentieel slachtoffer en dader.

Het laatste niveau is het reactieniveau en bepaalt hoe er omgegaan moet worden met incidenten.

Vervolgens worden de drie beleidsniveaus onderverdeeld in vier beleidsdomeinen. Dit wordt weergegeven in de volgende matrix:

Tabel 4
Beleidsmatrix

	KWALITEIT	PREVENTIE	REACTIE
zorg	basiszorg	preventieve zorg	zorg na incident
educatie	basiseducatie	preventieve educatie	educatie na incident
huisregels	basis omgangsregels	regels ter preventie	regels na incident
accommodatie	basis accommodatie	accommodatie en veiligheid	accommodatie na incident
screening	basiscompetenties	risicobeperkende competenties	competenties in opvang van slachtoffers en plegers
deskundigheid personeel	specifieke competenties		
communicatie	welke communicatie over kwaliteitsbeleid naar wie en hoe?	welke communicatie over preventiebeleid naar wie en hoe?	welke communicatie over reactiebeleid naar wie en hoe

Het zorg en educatie domein op kwaliteitsniveau sluit heel hard aan bij de taak van een school. Een school moet aandacht besteden aan hoe leerlingen met elkaar moeten omgaan, en hoe ze de grenzen van hun medeleerlingen niet overtreden. Maar ook de andere domeinen verdienen aandacht in het beleid van een school. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven ter verduidelijking van de overige beleidsdomeinen:

- huisregels/accommodatie: Kleuterscholen hebben soms geen deuren tussen de toiletjes van de kleuters. Impliciet leren zij de kinderen aan om samen naar het toilet te gaan. Als dit daarentegen in de lagere school gebeurt dan wordt dit gedrag gestraft. Er wordt met andere woorden eerst een bepaald gedrag aangeleerd, wat een aantal jaren later absoluut niet meer getolereerd wordt.
- screening/ deskundigheid personeel: Besteedt de school voldoende aandacht aan screenen van hun personeel? Mensen met een ongezonde interesse voor kleine kinderen moeten er zeker uitgefilterd worden.
- communicatie: Besteedt de school voldoende aandacht in het communiceren van het beleid naar alle betrokken partijen: leerlingen, leerkrachten, ouders, ...?

8.5. Vergelijkend onderzoek: pestbeleid in de Scandinavische landen

De aandacht voor pesten in het onderwijs is ontstaan in de Scandinavische landen. Noorwegen werd in het verleden geconfronteerd met de zelfdoding van drie leerlingen. Zij gaven in hun afscheidsbrieven aan dat de reden van hun daad het aanhoudende gepest op school was. Dan Olweus kreeg de opdracht een actieplan uit te werken voor alle Noorse scholen. Olweus heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar pesten op school. In 1983 heeft hij dan het Pest Preventive Programme ontwikkeld. (Pesten op de basisschool). Dit plan is gebaseerd op de 'whole school approach' van pesten. Het interventieplan zorgde ervoor dat binnen twee jaar pestincidenten daalden met 50%. We kunnen concluderen dat Scandinavië vandaag een voortrekkersrol inneemt in het bestrijden van pesten en dat zij beschikken over 'good practices'. Zowel in Noorwegen als in Zweden bestaat er een uitgebreide regelgeving omtrent pesten. Ten tweede wordt er gewerkt met anti-pestprogramma's die verplicht worden vanuit de overheid. Ten derde speelt de overheid in deze landen ook de rol van inspecteur op het vlak van

pestbeleid. Het is opvallend dat het beleid in deze landen veel minder vrijblijvend is dan in Vlaanderen.

Referenties

Couper, L. (2011) Putting play back in into the playground. *Kairaranga*, 12, 39

Creswell, J. (2003). Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches (second edition) United States of America

Deboutte, G. (2008). *Pesten en geweld op school: Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming

Dusenbury, L., Falco, M., Lake, A., Branigan, R., & Bosworth, K. (1997). Nine critical elements of promising violence prevention programs. *Journal of School Health*, 67(10), 409-414.

Decreet basisonderwijs, 25 februari 1997, B.S. 17-04-1997

Elliott, D.S., Grady, J.M., Heys, L., Ntepp, R., & Williams, S. (2002). *Safe Communities Safe Schools Safe School Planning and Law Related Issues: A Tool for Community Violence Prevention Efforts (SCSS-002)*. Opgehaald op 25 november 2012, van <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED498030.pdf>

Eurydice. (2009). *Education on Online Safety in Schools in Europe*. Opgehaald op 20 april 2012, van http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/121EN.pdf

Fiscus, J.W. & Pollack, I. (Eds.) (2000). The safety zone. *Northwest Regional Education Lab*, 2, 1-3.

Glover, D., Cartwright, N., Gough, G. & Johnson, M. (1998). The introduction of anti-bullying policies: do policies help in the management of change? *School Leadership & Management*, 18(1), 89-105.

GLSEN and Harris (2012), Interactive, *Playgrounds and Prejudice: Elementary School Climate in the United States, A Survey of Students and Teachers*. Opgehaald op 24 maart, van <http://njbullying.org/documents/GLSENelementaryschoolsurvey2012.pdf>

Greene, M.B. (2000) Bullying and harassment in schools, in: Moser, R.S. & Franz, C.E. (Eds.), *Shocking violence: Youth perpetrators and victims- A multidisciplinary perspective*, Charles C. Thomas, Springfield, IL, 72-101.

Hammarberg, T. (1998) *A School for Children with Rights: The significance of UN Convention on the Rights of the Child for modern education policy*, UNICEF International Child Development, Italy

Kinderrechtencommissariaat. (2011). *Jaarverslag 2010-2011*. Opgehaald op 24 april 2012 van <http://www.sociaalcultureel.be/jeugd/kinderrechten/KRC-jaarverslag2010-2011.pdf>

Lambert, P., Scourfield, J., Smalley, N. & Jones, R. (2008). The social context of school bullying: evidence from a survey of children in South Wales. *Research Papers in Education*, 23 (3), 269-291.

Lauwers, G., 'De doorwerking van het VRK bij het verstrekken van kennis en het aanleren van vaardigheden en attitudes in school en de betekenis ervan bij de opleiding van onderwijzers', in druk

Limits (2009). *Preventieplan voor leerlingen ter voorkoming van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag*. Opgehaald op 25 oktober 2012 van www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/.../preventieplan-leerlingen.doc

- Lindeman, L., Reulink, N. (2005) *Kwalitatief onderzoek*. Opgehaald op 15 mei 2012, [http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf](http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf)
- Mansouri, F., Jenkins, L. (2010). School as sites of race relations and intercultural tension. *Australian Journal of teacher education*, 7, 93-108.
- Mooij, T.(1992) *Pesten in het onderwijs*. Nijmegen: ITS/Radboud Universiteit
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Pinheiro, P. S. Chapter 4. Violence against children in schools and educational settings. *World Report on Violence Against Children*, 109-157.
- Plischewski H., Tveitereid K. (2008) International Network on School Bullying and Violence.(2008). *Policy overview of school bullying and violence among 8 members of the SBV network*. Opgehaald op 17 november 2011 van <http://www.ond.vlaanderen.be/antisociaalgedrag/nuttig/69827%20Rapport%20OECD.pdf>
- Sensoa (2012) *Raamwerk seksualiteit en beleid*. Opgehaald op 28 april 2012 van <http://www.seksuelevorming.be/download/pub/RaamwerkSeksualiteitEnBeleidPrintable.pdf>
- Slee, P.T. & Mohyla, J.(2007). The PEACE Pack: an evaluation of interventions to reduce bullying in four Australian primary schools. *Educational Research*, 49(2), 103-114.
- Smith, K., Smith, C., Osborn, R. & Samara, M. (2008) A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations. *Educational psychology in practice*, 1-12.
- Steinberg, M. P., Allensworth, E., & Johnson, D. W. (2011). *Student and teacher safety in Chicago Public Schools: The roles of community context and school social organization*. Consortium on Chicago School Research at the University of Chicago Urban Education Institute.
- Stephens, R.D.(1994). Planning for safer and better schools: School violence prevention and intervention strategies. *School psychology Review*, 23 (2), 204-215.
- Stone, C.(1995). School community collaboration: comparing three initiatives, *Phi Delta Kappan*, 76, 3-11.
- T.O.R.B. (Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid), 'Geweld op School', mei-juni, 2011-2012.
- Verheyde, M.(2006-2007) De betekenis van het VN-Kinderrechtenverdrag voor het onderwijs, *Tijdschrift voor onderwijs en onderwijsbeleid*.2-3-4,244-257.
- Vlaams instituut voor wetenschappelijk en technologisch aspectenonderzoek. (2004). *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen onderzoeksrapport*. Opgehaald op 13 mei 2012 van <http://www.samenlevingentechnologie.be/ists/nl/pdf/rapporten/rapportcyberpesten.pdf>
- Willms, J.(1992) *Monitoring school performance: A Guide for Educators*. Londen: Falmer.

Dit onderzoek wil nagaan hoe zeven stedelijke lagere scholen in Antwerpen omgaan met de verwachting van de overheid en de maatschappij om krachtdadig op te treden tegen pesten. De hoofdonderzoeksvraag wordt als volgt geformuleerd:

Hoe zien geschreven pestbeleidsplannen eruit in stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen?

Om deze hoofdonderzoeksvraag te beantwoorden worden een aantal deelvragen opgesteld:

- *Worden de begrippen, acties en strategieën in verband met pesten die aangehaald worden in de criterialijst van Smith et al (2008), vermeld in de geschreven pestbeleidsplannen van stedelijke, lagere scholen in de stad Antwerpen?*
- *Welke overeenkomsten zijn er te ontdekken in de geschreven pestbeleidsplannen?*
- *Waarin verschillen de geschreven pestbeleidsplannen van elkaar?*
- *Worden de geschreven pestbeleidsplannen toegepast in de dagelijkse schoolpraktijk?*
- *Respecteren de geschreven pestbeleidsplannen de rechten van het kind?*

Dit onderzoek vindt plaats in een tijdsbestek van één schooljaar. Het onderzoeksproces dat gevolgd wordt is resultaat van een aantal keuzes die gemaakt werden. Hieronder worden deze keuzes verantwoord.

Typering van het onderzoeksprobleem

Er zijn geen eerdere onderzoeken uitgevoerd naar kwaliteit van het pestbeleid in Antwerpse basisscholen, het is een vrij nieuw onderzoeksonderwerp. Het hoofddoel van het onderzoek is na te gaan hoe het pestbeleid eruit ziet in zeven stedelijke, lagere scholen in Antwerpen. Dit kunnen we herleiden tot een 'wat is' vraag. Deze studie dient als verkenning van het onderwerp wat mogelijk kan fungeren als basis van waaruit verder onderzoek mogelijk is. Dit wordt dan ook best benaderd vanuit een beschrijvende invalshoek. Maar het onderzoek is niet louter beschrijvend, er wordt ook een koppeling gelegd met de praktijk.

Onderzoeksmethode

Dit onderzoek heeft een kwalitatieve insteek. De diversiteit van het beleid rond pesten wordt onderzocht om op deze manier lessen te kunnen trekken uit het bestaande. Er is aandacht voor gelijkenissen en verschillen tussen de verschillende pestaanpakken op detailniveau. Er wordt getracht om de pestbeleidsplannen van de scholen diepgaand te bespreken. Er worden relatief weinig cases betrokken in het onderzoek, maar deze leveren wel veel informatie op per case. (Creswell, 2003). Doordat deze studie een sterk kwalitatief en explorerend karakter heeft, maak ik geen gebruik van statische analyses. De onderzoeksfocus is niet gericht op het veralgemenen van de bevindingen.

Onderzoekstechnieken

a) Documentanalyse

Het eerste deel van het onderzoek bestaat uit een documentanalyse. Dit eerste onderzoeksstuk wil een beeld schetsen van de bestaande kwaliteit van geschreven pestbeleid uit zeven stedelijke lagere scholen. De documenten werden opgevraagd en verkregen via mail. Hiervoor wordt er gebruik gemaakt van een criterialijst, die te vinden is in bijlage 3. Deze is gebaseerd op een bestaande criterialijst van Smith, Smith, Osborn, en Samara (2008, DATUM). De lijst is verdeeld in tien onderdelen die elk een andere facet van het pestbeleid belichten:

- definitie van pesten
- melden van pestincidenten
- reageren op pestincidenten-procedure
- sancties
- specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard
- registreren van pestgedrag
- communiceren
- evalueren
- strategieën ter preventie van pesten
- netwerk van de school

b) Interviews

Inleidende vragen

1. Is er een pestprotocol aanwezig?
2. Zo nee: in welk document worden er afspraken gemaakt rond pesten (vb schoolreglement, preventieplan,...)?

Definitie van pesten

3. Wordt pesten gedefinieerd?
4. Worden vormen van fysiek pesten vermeld?
5. Worden vormen van verbaal pesten vermeld?
6. Worden vormen van relationeel pesten vermeld?
7. Worden vormen van materieel pesten vermeld?
8. Wordt cyberpesten vermeld?
9. Wordt pesten van holebi's vermeld?
10. Wordt racisme vermeld?
11. Wordt ongewenst seksueel gedrag vermeld?
12. Wordt er zowel melding gemaakt van pesten tussen leerlingen, als pesten tussen leerkracht – leerling.
13. Wordt er melding gemaakt van 'Hate Speech'?

Melden van pestincidenten

14. Wordt er duidelijk gemaakt bij wie slachtoffers van pesterijen terecht kunnen?
15. Wordt er duidelijk gemaakt bij wie ouders terecht kunnen met klachten over pestgedrag?
16. Wordt er duidelijk gemaakt bij wie medeleerlingen terecht kunnen als ze op de hoogte zijn van het pesten?
17. Worden leerlingen gewezen op het belang van het melden van pestincidenten (zowel als slachtoffer, als getuige)?
18. Wordt het aan leerlingen aangeleerd hoe zij aangifte kunnen doen van pestgedrag?

Reageren op pestincidenten - procedure

19. Vermeldt het verantwoordelijkheden van leerkrachten als ze op de hoogte zijn van het pesten?
20. Vermeldt het verantwoordelijkheden van ander personeel (zorgleerkrachten, middagbewakers,...) als ze op de hoogte zijn van het pesten?
21. Vermeldt het verantwoordelijkheden van ouders als ze op de hoogte zijn van het pesten?
22. Vermeldt het verantwoordelijkheden van leerlingen als ze op de hoogte zijn van het pesten?
23. Vermeldt het de procedure voor het afdwingen van de verantwoordelijkheid?
24. Wordt er besproken hoe slachtoffers van pesten ondersteund worden (meer dan 'we zullen slachtoffers ondersteunen')?
25. Wordt er besproken hoe leerlingen die pesten, geholpen worden om hun gedrag te veranderen (apart van sancties) (meer dan 'we zullen ouders ondersteunen')?
26. Wordt er besproken of, wanneer of hoe ouders geïnformeerd worden ('ouders zullen geïnformeerd worden' is voldoende als het duidelijk verwijst naar pesten)?

Sancties

27. Vermeldt het of de sancties afhangen van het type incident?
28. Vermeldt het de procedure voor het afdwingen van de verantwoordelijkheid van leerlingen/disciplinaire maatregelen?
29. Vermeldt het follow-upactiviteiten om de effectiviteit van de sancties na te gaan?
30. Wordt er besproken welke actie er ondernomen zal worden indien het pesten aanhoudt na de sancties?

Specifiek beleid met betrekking tot pestgedrag van een bepaalde aard

31. Is er een aangepaste procedure voorzien voor :
 - a. Pesten door vandalisme
 - b. Pesten door persoonlijk geweld
 - c. Seksueel ongewenst gedrag

- d. Psychologische vormen van pestgedrag

Registreren van pestgedrag

- 32. Vermeldt het dat meldingen van pesten geregistreerd worden?
- 33. Vermeldt het wie er verantwoordelijk is voor de coördinatie van het registratiesysteem?
- 34. Wordt er melding gemaakt van periodieke evaluatie en updating van het beleid?

Evalueren

- 35. Wordt er melding gemaakt van periodieke evaluatie en updating van het beleid?

Communiceren

- 36. Wordt het pestbeleid ontwikkeld in samenwerking met de kinderen?
- 37. Wordt het pestbeleid meegedeeld aan de kinderen in de klas?
- 38. Wordt het pestbeleid gecommuniceerd naar de ouders?
- 39. Wordt het pestbeleid ontwikkeld in samenwerking met de ouders?

Strategieën ter preventie van pesten

- 40. Wordt er melding gemaakt van aanmoedigend samenwerkingsgedrag, belonen van positief gedrag, verbeteren van
- 41. schoolklimaat of creëren van een veilige omgeving?
- 42. Worden er algemene zaken van peer support besproken?
- 43. Wordt er advies gegeven aan ouders over pesten?
- 44. Vermeldt het de preventieve rol van speelplaatsactiviteiten of middagbewakers?
- 45. Worden er inclusieactiviteiten besproken (bijvoorbeeld niet- Nederlandstalige, leerlingen met leerproblemen)?
- 46. Wordt er melding gemaakt van herstelgerichte activiteiten (bijvoorbeeld peerbemiddeling, herstelgericht groepsoverleg, time-out, herstelgericht kringgesprek, vertrouwensleerlingen, herstelgerichte berisping, 'no-blame'-aanpak)

Netwerk van de school

- 47. Vermeldt het organisaties waarop de school een beroep doet om het pestbeleid te ontwikkelen?
- 48. Vermeldt het organisaties waarop de school een beroep doet om het pestbeleid te kunnen uitvoeren?
- 49. Vermeldt het een eventuele tussenkomst van politie?

Inleiding

Ik wil je allereerst bedanken om mee te werken aan dit interview. Ik ben Stephanie Valckx, masterstudente opleidings- en onderwijswetenschappen en zoals u weet voer ik een onderzoek uit naar het pestbeleid in stedelijke lagere scholen. Ik ben benieuwd naar uw ervaringen en opvattingen in verband met dit onderwerp. De resultaten worden anoniem verwerkt. Ik zou graag dit interview opnemen omdat dit handiger is om de resultaten te verwerken. Vindt u dit erg?

Bij de start van het interview is het belangrijk om meteen informatie te geven over het belang van het interview en reden waarom het wordt opgenomen. Ik maak van de gelegenheid gebruik om mezelf kort voor te stellen en de respondent te danken voor zijn/haar medewerking. Ik vermeld er bij dat de resultaten anoniem verwerkt zullen worden waardoor ik hoop dat dit een positieve invloed heeft op de eerlijkheid van de antwoorden van de interviewee.

Openingsvragen

- Hoeveel leerlingen telt de school waar u werkt?
- Kan u de belangrijkste kenmerken van de leerlingpopulatie van uw school schetsen? (geslacht, etnische herkomst, SES, of er veel kinderen in de school zijn met een leerachterstand?)
- Wat is uw functie in de school?
- Hoe lang werkt u al in het onderwijs?

De eerste twee vragen zijn bedoeld om een beeld te krijgen van de school waar de interviewee werkt. Deze contextinformatie kan belangrijk zijn om latere antwoorden van de interviewee te begrijpen. Ik wil een inzicht krijgen in de samenstelling van de school. De oorspronkelijke interviewleidraad bevroeg eerst in vraag twee de schoolse achterstand, dit werd veranderd in leerachterstand. De derde en vierde vraag beogen een beeld te geven van de interviewee in de school. De functie van de interviewee geeft een aanduiding van het perspectief van waaruit hij/zij naar de pestproblematiek kijkt. De vierde vraag peilt naar de ervaring van de interviewee.

Inleidende vragen

- Wat is volgens u pesten op school?
- Wat is het eerste dat bij u opkomt als we het hebben over 'een pestbeleid'?

De eerste vraag gaat na wat de interviewee spontaan associeert met pesten, indirect kan hieruit afgeleid worden met wat soort pestgedrag de school geconfronteerd wordt. De tweede vraag onderzoekt hoe de interviewee spontaan een pestbeleid zou definiëren.

Overgangsvragen

- Leeft er in uw school een grote belangstelling voor het onderwerp pesten? Bij wie leeft deze belangstelling (directie, leerkrachten, leerlingen,...)?
- Wat heeft er voor gezorgd dat uw school een pestbeleid op papier heeft gezet?
- Wordt er op uw school nog op andere manieren getracht om het pestprobleem aan te pakken?

De eerste vraag peilt naar het feit of leerkrachten, directie,... zich bewust zijn van het probleem, en ze bereid zijn om hieraan te werken. De tweede vraag wil de aanleiding verhelderen om een pestbeleid te maken: een verplichting van bovenaf, lag een concreet pestgeval aan de basis of...? De Hiermee vraag ik naar andere manieren om pesten tegen te gaan of te voorkomen dan een geschreven pestbeleid.

Kernvragen

- Wie heeft het 'Welbevinden- en pestbeleid' opgesteld?
- Werden er leerkrachten, ouders of leerlingen betrokken?
- Werd er samengewerkt met externe organisaties om dit op te stellen?
- Is het pestbeleid in de loop der tijd al veranderd? Wat lag er dan aan de basis van deze verandering?

Deze vraag wil duidelijk maken hoe het pestbeleid tot stand is gekomen. De bijvragen peilen al een eerste keer naar een mogelijk netwerk waarop de school al dan niet beroep doet. Er wordt ook gevraagd of het pestbeleid een werkinstrument is,

dat voortdurend aangepast kan worden op basis van ervaringen of dat het eerder een statisch document is.

- In het ‘Welbevinden – en pestbeleid’ van uw school worden een aantal afspraken gemaakt. Ik heb deze afspraken bestudeert en kon hierin 4 vormen van pesten onderscheiden die niet werden toegestaan (fysiek, verbaal, materieel en relationeel). Ik vroeg mij af om welke redenen de volgende vormen van pesten niet werden opgenomen (bijvoorbeeld):
 - cyberpesten,
 - racisme
 - ongewenst seksueel gedrag
 - ongewenst gedrag ten opzichte van holebi's
 - haatspraak.

Deze vraag beoogt te verduidelijken waarom bepaalde vormen van pesten niet opgenomen worden. Wordt de school misschien nooit geconfronteerd met deze vormen van pesten of worden ze gecatalogeerd bij een andere vorm van pesten of...?

- De school kan dus geconfronteerd worden met verschillende vormen van pesten (fysiek, verbaal, materieel,...) Bestaat er een aangepaste procedure voor speciale vormen van pestgedrag of worden de vier fasen in uw welbevinden-en pestbeleid in alle gevallen gevolgd? (Een voorbeeld ter verduidelijking : gaat de school dezelfde procedure volgen als een kind iets gestolen heeft dan als een kind een ander kind uitscheldt?)

- Wat vindt u van de procedure die gevolgd wordt in uw school? Leidt deze procedure dikwijls naar succes in de aanpak van een pestprobleem? Kan u hiervan een voorbeeld geven?
- Zijn er misschien ook voorbeelden waarin de procedure gevolgd werd maar het gewenste resultaat toch uitbleef? Wat heeft de school toen gedaan?

Hiermee wordt getracht helder te krijgen of er een algemene procedure voor handen is, die in alle gevallen gevolgd wordt, of er eerder een gedifferentieerde aanpak gehanteerd wordt. Door naar voorbeelden te vragen wil ik de toepassing in de praktijk eens laten verwoorden. Komt dit overeen met hun pestbeleid?

- Wordt er in de klas aandacht besteed aan het onderwerp pesten? Op welke manier?

In het pestbeleid staat vermeld dat leerlingen verwacht worden om pestgedrag te melden aan leerkrachten. Wordt er in de klas aandacht besteed aan hoe leerlingen dit het best kunnen doen? (bv: op welk tijdstip, aan wie, moeten ze op voorhand een afspraak maken om hierover te babbelen, ...?)

Wordt er bijvoorbeeld een themadag georganiseerd, of wordt er elke week tijd gemaakt om dit stil te staan bij het welbevinden van leerlingen of...? Bovendien wordt er gevraagd naar de werkvorm(en) die hiervoor gebruikt wordt. De bijvraag polst naar de communicatie met leerlingen over het melden van pestincidenten. Er wordt nagegaan of leerlingen echt aangemoedigd worden om pestincidenten te melden door duidelijk te maken hoe ze dit het best aanpakken.

- Ik las in uw schoolreglement enkele mogelijke straffen zoals berispen, bespreking met de betrokken partijen, time-out, schriftelijke opdracht, opdracht in belang van de school of een gedragskaart.
- Worden deze straffen ook toegepast na pestgedrag? Zo ja, waarom wordt dit niet vermeld in het welbevinden en pestbeleid?
- Op welke basis wordt er beslist welke straf er zal uitgesproken worden?

Hiermee wordt nagegaan wat bepalend is bij de keuze van de straf: aard van het gedrag, frequentie van het gedrag, reactie van de leerling, ...?

- Wordt de werking van het pestbeleid in uw school geëvalueerd? Zo ja:
 - Wie wordt er betrokken bij deze evaluatie?
 - Gebeurt dit op regelmatige basis of eerder ad hoc?
 - Wordt er dan één specifiek geval geëvalueerd of worden gegevens van alle pestincidenten bijgehouden en gebruikt voor de evaluatie?

Het is belangrijk te weten of het beleid op regelmatige tijdstippen geëvalueerd wordt of het eerder een onveranderbaar document is. De laatste bijvraag vraagt indirect of er een soort van registratiesysteem bestaat om gegevens op te slaan die belangrijk kunnen zijn voor evaluatie.

- Hoe tracht de school het pestbeleid te communiceren naar:
 - leerkrachten
 - ouders
 - leerlingen

Worden er acties ondernomen om deze actoren kennis te laten maken met het pestbeleid? Is het een passieve openbaarheid (de actoren moeten vragen om inzicht te krijgen in het pestbeleid), een actieve openbaarheid (het pestbeleid kan door iedereen opgezocht worden), of gaat de school nog een stap verder door het bijvoorbeeld aan elke leerling mee te geven?

- Wordt er in de context van het pestprobleem met externe organisaties samengewerkt?
- Met welke organisaties?
- Waarvoor wordt er dan samengewerkt?
- Hoe wist de school dat zij een beroep konden doen op deze organisatie?

Er wordt gevraagd naar het netwerk waarover de school beschikt om te werken rond het pestprobleem. Bovendien wordt er gevraagd of de school zelf actief op zoek ging of dat de organisatie zich zelf aanbood.

- Hebben beginnende leerkrachten volgens u voldoende kennis en knowhow om op een goede manier om te gaan met pestgedrag?
- Wordt er in uw school gewerkt aan de vergroting van de deskundigheid van leerkrachten om goed te reageren op pestgedrag, de externe nascholingen nu even buiten beschouwing gelaten? (vb: boeken aanwezig over het onderwerp, pedagogische studiedagen, voorstellingen zorgcoördinator,...)
- Wordt er in het nascholingsbeleid van uw school aandacht besteed aan het thema pesten? Zoja:
- Wat wordt er aangeleerd?
- Wie organiseert deze nascholingen?

Deze twee vragen gaan over de professionalisering van leerkrachten om met de pestproblematiek om te gaan. Deze twee vragen werden van plaats gewisseld na de pilot. Deze volgorde werd als meer logisch aangevoeld.

- Voelt u aanmoediging vanuit de stad Antwerpen om te werken aan het pestprobleem? Op welke manier uit zich dit? Hiermee wordt er nagegaan of leerkrachten steun ervaren vanuit de koepel.

Afsluitende vragen

Tot slot nog een laatste vraag, dit interview was bedoeld om de implementatie van het geschreven pestbeleid in de school in kaart te brengen. Wilt u hier nog graag iets over toevoegen? Zijn er volgens u belangrijke zaken niet aan bod gekomen tijdens dit interview?